

Тетяна Фролова

Брати не крові,
а по честі

ТЕТЯНА ФРОЛОВА

БРАТИ НЕ ПО КРОВІ, А ПО ЧЕСТІ
казка

ЛЬВІВ - 2013

Авторська редакція

© *Тетяна Фролова, 2013*

БРАТИ НЕ ПО КРОВІ, А ПО ЧЕСТІ

Жив собі на світі хлопець на ім'я Данило. Був той хлопець такий красень, що навіть в казках такого не буває. Як іде по селу, то аж тини тріщать – так дівчата за ним зорять. А то вже якось так сталося, а як – того Данило і сам не міг збагнути, що закохалися в нього разом три сестри-красуні. Що одна з них – вишивальниця, якої світ не знав, друга – ткаля дивовижна, а третя – художниця незвичайна. От подарували три сестри хлопцеві свої подарунки: одна йому сорочку вишила, що на ній квіти, як живі, аж пахнуть, аж роса на них сріблиться. Одягнув парубок вишиванку – а від неї тепло по всьому тілі розливається, аж душу гріє. Виткала друга дівчина йому пояс дивовижної краси. Заперезався парубок тим поясом – і дужу силу в собі відчув. Та таку силу, що, здавалося, ніхто б його здолати не міг. А третя дівчина намалювала хлопцеві свій потрет. Як жива вона на тому портреті. Подивився на неї – і всі біди та негаразди наче зникають. Подивився на неї – і сил тобі додається, і прекраснішим світ стає. Прийняв парубок ті ширі дарунки, подякував дівчатам та й задумався. Вони ж, певно, сподівалися, що котрусь з них він таки посватає. Може б і посватав котрусь, либонь-таки художниця йому до вподоби була. Та не хотів він жодну з сестер образити, розбрат між ними вчинити. От і вирішив хлопець піти з того села хоч на якийсь час.

– Піду, – каже, – у світ, щастя-долі пошукаю. Світ пізнаю, розуму наберуся.

А що ріс Данило сиротою, то мамині сльози його не спинили, батькові слова його не припам'ятали. Діло молоде: надумав – то й пішов, з усіма любенько попрощавшись. Старшим кланявся низенько, хлопцям руку по-дружньому тиснув, а сумних дівчат поглядом прощальним окинув. Не одна дівчина заплакала за ним потайки, щоб ніхто не бачив. А сестри, так ті плакали, не ховаючи від людей своїх сліз.

Пішов хлопець. От іде він, іде собі, не поспішаючи. Бо куди йому спішити? Попереду – широкий білий світ і молодість.

От доходить він до широкої ріки. Ні мосту, ні броду. Лише старий перевізник пором держить, людей через ріку перевозить. З кого гроші бере, кого за дурно перевозить, кого відробляти за перевіз заставляє. Хлопець до нього: так, мовляв, і так, – перевезіть і мене, добродію.

– А гроші маєш?

– Не маю, – каже хлопець. – Та де б я їх взяв?

– А куди ж ти, розумнику, прямусь?

– Та от... По світу мандрую, щастя-долі шукаю.

– Так хто ж у світ без грошей виривається?

– Е, добродію, – каже хлопець, – якби я гроші мав, то хіба пішов би світ-заочі?

– Лукавиш, хлопче. Знаю я, знаю, чого ти помандрував світ-заочі. Щастя шукаєш, а від щастя тікаєш. Чи не так? Ні, просто так задарма я тебе не перевезу, – сказав перевізник і хитро так посміхнувся.

– Я, хлопче, чоловік бувалий і дещо знаю. Знаю, приміром, те, що ти маєш чим зі мною розплатитися. Маєш ти аж три подарунки: вишиванку, пояс і портрет дівчини. Знаю, дорогі вони тобі. Але, коли хочеш, щоб я тебе перевіз, то міг би одним з тим подарунків поступитися.

Я згідний на будь-який.

– Ні, недобрий заgreбущий чоловіче. Жодного з тих подарунків ти не дістанеш. Вони не для твоїх брудних рук. Краще я піду та пошукаю мосту чи броду.

– Ну-ну, пошукай, пошукай. Тільки не знайдеш. Бо нема через ту ріку ні мосту, ні броду. Я – єдиний перевізник. Тому й правлю за перевіз свою ціну. Яку хочу, таку й правлю. А то вже справа кожного: погоджуватися чи ні.

Плюнув парубок з пересердя та й пішов геть від того перевізника. А той йому навздогін гукає:

– Почекай, хлопче. Куди ти так спішиш? Може зовсім тобі й не обов'язково на другий берег переправлятися. Є у мене донька на виданні. То чи не був би ти для неї за нареченого?

– Та цур тобі і пек з твоєю донькою! Вона, либонь, така ж

недобра, як і ти.

Та й пішов собі геть. Йде берегом та й думає про людську недосконалість.

Притомився хлопець. Сів на камінь, ноги до води протягнув та й сидить, відпочиває.

«Вже б і поїсти щось годилося, – подумав парубок. – А їсти нічого. Погано я в дорогу приготувався. Ні грошей з собою не взяв, ні навіть хліба. Ото мандрівник. Грошей не взяв, бо не надбав, а хліба таки можна було роздобути. І хоч би зі старших хтось напутив, а то ж ні. Та й кому було напучувати? Родини нема, а чужим що? Свій розум треба було мати перше, ніж в дорогу таку пускатися».

Тільки так собі подумав Данило, як де не взялася старенька бабуся. Іде, на костурець спирається. Порівнялася з хлопцем та й каже:

– От кого я нарешті зустріла. Довго ж я тебе, хлопче, чекала та виглядала. Знала, що ти сюди прийдеш, та от не знала, коли саме.

– То чи ви часом не ворожка, що про мене зарання знали?

– Чи ворожка, чи ні, а про тебе знала.

– А чим же я для вас такий цікавий, що ви мене чекали? Хлопець – як хлопець. Нічого особливого.

– Ну, я б так не сказала. Раз те, що ти гарний, друге те, що молодий, а третє те, що в мене донька є, нареченою тобі буде, а четверте те, що маєш ти три цікавих подарунки, від щирих дівочих сердець даровані. Вони мене цікавлять найбільше. Ну, хоча б один з них. Погоджуся на будь-який.

– А з якої це речі я мав би свої подарунки роздаровувати?

– А я тобі за те хліба дам. Адже ти хочеш їсти? Хочеш, я знаю, а нічого. А в мене є хліб. От як воно буває. То що? Міняємо? Ти мені один з подарунків, а тобі – хлібину.

– Іди собі, недобра жінко. Не хочу я твого хліба і нічого ти від мене не дістанеш.

– А донька ж моя як? Вона конче хоче стати твоєю нареченою, щоб потім бути тобі за дружину.

– Та щезни ти разом зі своєю донькою! От мара причепилася!

Захихотіла стара та й стала невидимою. Тільки голос її лунав нахабно, зловтішно та настирно.

– Хоробрий ти, як я бачу. А це тому, що ще їсти не дуже хочеш. Нічого, я почекаю. Я терпляча, ще пройде трохи часу – і ти мені сам всі свої подарунки віддасиш, а потім і себе на додачу. Я почекаю.

– Не буде того, не дочекаєшся, стара відьмо, щоб я віддав у твої брудні руки все те, що було зроблене з любов'ю чистими дівочими руками.

Вийняв він портрет дівчини, глянув на нього, посміхнувся – і втома наче кудись поділася. Встав хлопець та й далі пішов. От іде він, іде, а їсти таки ж хочеться. Коли дивиться, аж хатинка стоїть. На самому березі ріки. Невеличка, чепурненька, чистими вікнами до сонця посміхається, дверима до води обернена. Неподалік сіті рибальські сохнуть.

«Зайти чи що? – завагався хлопець. – Виглядає так, що тут добра людина живе. Не може у такій чепурній хатині жити якесь зло».

Двері нарозтвір – заходь, коли твоя ласка. Пес на самому порозі лежить, хвостом мотилає, ніби парубка здавна знав, добрими очима на світ дивиться, наче аж запрошує до оселі: заходь, мовляв.

– Ні, друже, я вже господаря почекаю. А ось, либонь і він.

До оселі наближався широким впевненим кроком приземкуватий чоловік. Був без сорочки, наче хвалився своїми міцними м'язами, засмагою та дужими руками. Побачивши хлопця, ще здалеку гукнув:

– О, Буране, нам з тобою гостя Бог послав. Чого ж ти його до хати не пускаєш? Влігся на порозі, наче у нас і справді є що стерегти.

– То його Бураном звати? – після привітання запитав хлопець.

– Так, то мій Буран, знайомся.

– А він наче спокійний, на Бурана й не схожий.

– Це він тільки вдає з себе такого, прикидається, коли бачить добру людину. З його поведінки я й знаю, хто до мене завітав: чи добра людина, чи зла. Ти б бачив, що він виробляє, коли часом до нас заходить Росомаха. Ти, певно, бачив її. Бабище стара. Вона нікому переходу не дає. Все нареченого для своєї доньки шукає. О, Буран її до нашої хати і близько не підпустить. Такий галас підніме, що я ще здалека чую, що Росомаха йде.

– Росомаха – це її ім'я?

– Ні, це ми з Бураном її так прозвали. Правда, Буране?

Пес мотилась хвостом, таким чином підтримуючи розмову.

– Тепер її всі так називають. А справжнього її імені ніхто не знає. Заходь, хлопче, до хати. Я тебе своїми теревенями пригощаю, а ти ж з дороги, мабуть, голодний.

– Та від шматка хліба не відмовився б.

– Є, хлопче, є у нас, Слава Богу, і хліб, і риба, так що голодний не будеш.

Підкріпилися, розговорилися. Розказав тут хлопець рибалці про перевізника та про зустріч з Росомахою.

– Та це ж брат і сестра, двоє злих чарівників. Ще десь третій по світу вештається, чорним вершником вночі людей лякає. Ой, стережися їх, парубче. Люди вони непевні. Добре, що ти не пристав на їхню намову, бо хто знає, що з того могло б вийти. Ясна річ, що нічого путнього. Якщо можна, то дай я хоч гляну на ті твої скарби, на подарунки.

Розгорнув хлопець свої подарунки – аж хатина засяяла, наче небесна благодать на землю зійшла.

– Е, Даниле, – сказав здивований рибалка, – в тих дівочих подарунках сила дивна захована. Недаремно перевізник і Росомаха їх так добиваються.

– А звідки перевізник і Росомаха про них знають?

– Та вже знають. Вони, хлопче, про нас все знають. Або майже все. А звідки? Ворожать. І по зірках, і на картах, і навіть на кавовій гущі.

– На кавовій гущі? Аж мені самому цікаво стало, що на тій кавовій гущі можна виворожити.

– І не пробуй. Бо то гріх великий.

– А що ж у тому поганого?

– Не треба заглядати наперед ні в свою долю, ні в чужу. Бог того не хоче. І доля також. От розсердиться доля та й із доброї обернеться на злу.

– А хіба може таке бути?

– Ще й як може.

– А ще мені хотілося б знати, що ж перевізник і Росомаха робили б з моїми подарунками, якби вони їх дістали.

– О, краще тобі того не знати.

– Чому?

– А навіщо тобі знати, що можуть робити злі чаклуни з добром? Вони роблять так, щоб добра на світі стало якомога менше. А ми маємо дбати, аби добра ставало більше. Отак, хлопче-мандрівниче.

– От дива! А я про таке ніколи й не думав. Живуть собі на світі люди – то й живуть. А воно ж не просто так собі.

– Просто, хлопче, нічого не буває. От, приміром, зламав ти гілку. Просто так собі зламав. Не задумуючись. А воно ж не просто. Зламав гілку – поранив дерево. А йому болить, як і людині. Отак воно.

– Як я ще мало знаю про світ. Дуже мало.

– Коли захочеш, знатимеш більше.

– Захочу, неодмінно захочу. Для того й у мандри вирушив: не скарбів шукати, а світ і людей пізнати. А може й щастя своє у тому світі знайду.

– Я, хлопче, не ворожбит, та скажу тобі таке: коли ти, помандрувавши по світу, повернешся в той край, де ти народився, о там і знайдеш своє щастя. Ти був поруч, бачив його, та не знав, що воно – твоє щастя.

– То чи варто тоді по світу мандрувати?

– Варто, Даниле, варто. Сам же казав: щоб пізнати світ.

Раптом несамовито загавкав собака. Так зло загавкав, наче

збирався когось роздерти.

Сидів на порозі і гавкав.

– Росомаха, – чомусь посміхнувся рибалка.

– Звідки ти знаєш?

– А по тому, як гавкає мій пес. Він тільки на неї так гавкає.

А ось і вона.

Стара і справді спинилася навпроти дверей хатинки, але близько не підходила. Спинилася та й загукала:

– Так і знала! Він уже в тебе! І ти його, ясна річ, вже встиг нагодувати. Вічно ти мені стаєш на перешкоді.

– Чого тобі, Росомахо? – рибалка спокійно так до старої.

– Якби не ти, то мала б моя донька нарешті достойного нареченого.

– Дуже йому потрібна твоя донька.

– Зате він їй потрібний.

– Слухай, Росомахо, йди звідси, бо пушу на тебе свого пса – і від тебе залишиться одна тільки твоя драна спідниця.

– Дуже я боюся твого шолудивого пса!

Буран загарчав, найжачився, але все ще чекав команди свого господаря.

– Ах, ти не боїшся! Це ми зараз побачимо. Буран!

– Ні-ні, не треба. Я вже зараз іду. Теж мені сусід! А може я прийшла солі позичити. А ти на мене пса. І не соромно? На стару жінку!

– Солі, кажеш, позичити? Тобі свяченої?

– Що ти! Що ти!

– Слухай, Росомахо, іди звідси, доки я добрий.

– Іду вже, іду. А все-таки хлопець мій буде. Я його однак допильную.

Та й пішла, залишивши після себе хмаринку куряви – недобрий знак свого приходу.

– От відьомське кодро, – сказав рибалка.

– І як ти тут живеш у такому сусідстві?

– А що мені? Я її не боюся. Нехай вона мене боїться. Раз те, що у мене Буран, а друге те, що у мене над дверима

полин висить, а всяка нечисть полину боїться. А по кутах у мене свячена сіль насипана – теж засторога від всякого зла. Ну, хлопче, лягай, відпочинь. А я піду на сіті гляну: чи не попалося чого. Відпочивай і нічого не бійся. Я лишаю тобі Бурана. А відпочинеш – тоді я тебе, як захочеш, на той берег переправлю. У мене човник легкий, миттю домчить. І за перевіз нічого не візьму.

І засміявся.

– От мені поталанило, – сказав хлопець.

– Нам обом поталанило, хлопче. Бо коли добро з добром зустрічається, то народжується ще одне добро, велике і світле.

Того дня Данило вже нікуди не їхав – відпочивав. А наступного дня рибалка, давши парубкові харчів та води на дорогу, перевіз його на той берег та й вони попрощалися.

Іде хлопець. Іде, щось собі тихенько насвистує. В торбині харчі і вода, в кишені – полин та сіль свячена – оберіг від всякої недоброї сили. Іде хлопець. Коли дивиться, а назустріч йому чоловік. Може й теж парубок, тільки трохи старший за Данила. Йде собі, не дуже поспішає. Чи діло у нього не спішне, чи притомився в дорозі. Порівнялися, а чоловік, привітавшись, і каже:

– Ти, хлопче, я бачу, дуже кудись квапишся. То чи не скажеш мені часом, куди?

– Чому б не сказати, коли людині цікаво? Притомився я трохи в дорозі та й поспішаю до ночі до якогось житла дійти, щоб переночувати.

– Даремна праця, повір мені. Тут поблизу ніякого людського сліду на цілу добу ходу.

Задумався хлопець: що його робити? А чоловік той і каже:

– Я не поспішаю, то охоче з тобою хоч би й тут заночував. Та так пити хочу, що вже, здається, язик до горла присох. Хотів би якнайскорше до води якоїсь дійти, чи до великої, чи до маленької, аби напитися.

– То і я тебе либонь не дуже втішу, коли скажу, що воду я

бачив ще сьогодні зранку. А цілий день пройшовши, ні джерельця, ні кринички, бодай навіть калюжки якоїсь не зустрічав. Та не журися, вода у мене є. На, напийся, відведи свою душу. Правда, вода тепла, та зате мокра.

Напившись, чоловік сказав:

– Щедрий ти, парубче, і, як видно, добрий. То як, кажеш, тебе звати?

– Данилом колись батьки нарекли. Батьків уже давно нема, а ім'я зосталося – єдиний батьківський спадок.

– А я – Кирило. Але я багатший за тебе. Мені від батька зосталася сопілка. Ось послухай.

Та й заграв. Та вже так заграв, що наче півсвіту подарував, аж небо нахилилося нижче, щоб ту гру послухати.

– Е, Кириле, то ти, крім сопілки, маєш ще й хист неабиякий.

– Це те, чого в мене ніхто відняти не може. А ти, Даниле, якщо хочеш, то буду я тобі за старшого брата.

– Сиротою я ріс змалечку. Не мав я ні батька, ні матері, ні сестри, ні брата. То буду радий хоч тепер мати старшого брата.

От повечеряли вони тим, що було, сопілку послухали та горілиць просто неба повкладалися спати. Ніч видалася спекотна, зірна. Зорі були так близько, хоч їх рукою дістань. От полягали обидва подорожні, а що були потомлені, то відразу й поснули. А ще перед сном розмову таку мали.

– Може хоч в який видолинок зійдемо?

– Та чого там! Я цілий день ішов, та нікого не зустрів: ні пішого, ні кінного.

– Та й і я так.

– От бачиш. Твій день ходу та мій день ходу – разом два дні. І нікого. Ото ми з тобою забрели невідь-куди.

Коли чують – десь так опівночі вершник на коні скаче. Обидва й прокинулися.

– Хто б то міг бути? Та ще й о такій порі.

– Не знаю. Думаю, що нічого доброго. Бо хтось добрий задня їздить.

– Зараз побачимо.

Тікати кудись поночі було ніяк. Та й чого їм тікати? Кривди нікому вони не зробили. Прикинулися, що сплять. Вершник під'їхав до них, спинився та й до свого коня заговорив:

– Ану, мій коню, подивися та скажи мені, що то за неробітники сплять посеред поля.

І найдивніше диво: кінь заговорив. І сказав кінь своєму вершникові:

– Один з них Данило, зовсім ще хлопчисько. А другий

– Кирило, трохи старший. Сьогодні вони назвалися братами.

– А хто вони такі?

– Та мандрівники собі.

– То буди їх.

– Та вони й не сплять. Зачаїлися та й дурять нас.

– Дурять? Мене? Ну я їм покажу. Ану, вставайте, лежибоки.

Подорожні посідали.

– Ну, чого розкричався? – спокійно так, без остраху спитав Данило. – Хто ти тут такий? Князь чи король який?

– О, я головніший від князя і навіть від короля. Я... А втім, вставайте та ходіть – то й побачите.

Хлопці встали. Данило дістав з кишені полину.

– А ось цього зілля ти понюхати не хочеш?

Та й жбурнув йому полину межи очі. А потім ще й свяченої солі коневі під ноги сипнув. Заіржав кінь, закричав вершник – та й зникли. Тільки ще якийсь час було чути цокіт кінських копит.

– Ну ти й молодець, – сказав захоплено Кирило.

– Якщо чесно, то я злякався. А ти, бачу, ніскілечки.

– А чого їх боятися? Нехай вони нас бояться.

– А ти, брате, не такий вже й простий, як я думав. Звідки ти знав про сіль та про полин?

– Люди навчили. Проти кожного нападника має бути своя зброя. Це була сила недобра, от проти неї згодився полин і свячена сіль. Тепер вони до нас більше не поткнуться. Можемо спати спокійно.

Та до ранку хлопці вже не спали. А вранці, помолившись та поївши почали думати, в який бік їм краще йти. Кирило міркував так:

– Ти прийшов звідти, а я звідси. За день нашої ходи ми не побачили людської оселі. То нема нам потреби ще раз долати ні твій шлях, ні мій. Чи так я кажу?

– Так, брате. Отже, нам треба йти чи наліво, чи направо.

– Правою рукою ми хрестимося та й їмо, зрештою. То ходімо направо.

– То й ходімо.

Рушили спозаранку, доки сонце ще не так припікало. От ідуть вони, ідуть – аж десь коло обіду пастушків побачили. Тільки що то були за пастушки! Худі, заморені, а на їхніх корів то й страх було дивитися.

– Доброго дня вам, хлопці, – привіталися.

– Доброго, – знехотя відповіли діти.

– А чи далеко до села?

– Ні, не далеко. Як вийдете он на той горбок, то в долині й наше село побачите.

– Добре, хлопці. А ще скажіть нам, чому ви такі худі та невеселі? І чому ваші корови такі заморені? Чом ви не пустуєте та не бавитеся ні в які забави, як це буває між пастушками?

– Нам не до забав. Ми, дядьку, пити хочемо.

– А хіба у вас води нема?

– Нема, дядьку.

– А де ж ваші криниці?

– Та криниці є, але всі вони порожні. Тільки одна криниця з водою залишилася. То її сторожа пильнує і на замок замикає. Кожного ранку наш сільський староста дає нам по кухлику води, а нашим коровам по піввідра. А що нам тієї води? Наші корови, вимучені спрагою, ціле море, мабуть, випили б. Та й ми також... А води нема – то й трава не росте, і поля у нас бідні, бо й дощі не часто переходять.

– Біда вам, – поспівчували подорожні. Віддали вони хлоп'ятам рештки своєї води та й пішли до села.

– Ходімо, може щось їм зарадимо, – сказав Данило до товариша.

– Але чому ті люди самі собі нічого не можуть зарадити? Чому вони криниці не копають? Чому вони води не шукають?

Отак розмовляючи та міркуючи, дійшли до села. Знайшли сільського старосту та стали в нього розпитувати, що воно і як.

– Ой, люди добрі, видно, сам Бог вам дорогу до нас показав. В нашій околиці господарює зла чаклунка, яку прозивають Росомахою. Може чули?

– Чули. Як не чули?

– З берега великої річки дісталася вона аж до нас, шукаючи нареченого для своєї доньки. Ніхто з наших хлопців не захотів женитися на відьминій доньці. Тоді вона забрала нашу воду. Головну нашу криницю закувала в кам'яну скелю, а решта води під землю пішла. Одна тільки криниця вціліла, бо її викопав колись один захожий чоловік. От з неї і п'ємо. Ледве животіємо. Бо чи треба вам казати, що таке вода? І хмари на нас прогнівалися – дощі дуже зрідка у нас гостюють. А дехто каже, що і хмари Росомаха у своєму льохові зачинила. Деся якась хмарка ще зосталася. Може й так. Хто те може знати? І до кого ми вже тільки не ходили: і до священників, і до знахарів – ніхто нам не може допомогти.

– А ви не пробували ту Росомаху за коси сюди притягнути, щоб вона вам воду повернула?

– Ні, не пробували. Хто на таке зважиться? Вона ж чаклунка.

– То й що, що чаклунка? І проти чаклунів зброя є.

– Ти, хлопче, молодий, а тому запальний. А як ти проти неї підеш, а вона візьме і оберне тебе на кого схоче. Але я вам ще не все сказав. Нараяв нам один старенький дідусь, що воду у нас може добути тільки захожий чоловік, котрий носить хрестик на шії.

– То хіба ми. Бо обидва ми захожі, і обидва носимо хрестики.

– А ви часом не брати?

– Брати, – в один голос сказали подорожні.
– То це ви і є. Той старший чоловік сказав, що воду нам повернуть брати не по крові, а по честі.

– Ото ми і є. Покажи нам ту криницю, що закута в скелю.
– Подивилися хлопці та й за голови взялися.
– Тут нам роботи надовго вистачить, – зітхнув Кирило.
– Нічого не зробиш. Видно, так нам на роду написано. Треба людей рятувати. Людська праця та молитва всі чари здолає.

Взялися брати за роботу. Працюють без відпочинку. Чуби їм мокрі від поту, а до води ніяк дістатися не можуть. Аж якось прийшли хлопці до роботи – а з-під каменя тоненька струминка води дзюрчить.

– Чи ти бачиш, Кириле? Вода! – втішено гукнув Данило.
– Та бачу. Але ще довго нам цей камінь лупати треба, щоб розбити цю скелю.

– Розіб'ємо, Кириле. Неодмінно розіб'ємо. Тільки вірити в себе треба.

Попрацювали хлопці до обіду та й сіли трохи перепочити. Коли дивляться – аж чоловік старенький іде. На костурець спирається, як і вони, потом обливається. Здорожився чоловік, важко йому. Сів біля братів та й питає:

– А що, хлопці, трудитеся?
– Та трудимося.
– А чи не знайдеться у вас часом шматок хліба і хоч трошки води?

– Хліб ще є, бери, призволяйся, чоловіче добрий, а от за воду вибачай – нема. Хіба ось струминка тече – то можеш чоло зволожити чи хліб розмочити.

– То у вас, я бачу, справжня скрута.
– Скрута, та ще й немала. Якби ж то йшлося про нас, а то ж про ціле село йдеться.

– Люди ви, бачу, добрі. Спробую вам допомогти.
Надувся старий, напижився та як дмухне, як свисне, а потім як гукне:

– Гей, ви, хмари-громовиці, принесіть-но нам водиці.

Що тут почалося! Загримів грім, полив дощ, та такий сильний, що як із відра. Справжнісінька злива. Повибігали люди, мокнуть, тішаться, ловлять дощову воду у відра, діти маленькі стрибають, не ховаються від дощу, як ото ми звикли. І тут раптом кам'яна брила відвалилася і жива вода вихлюпнулася з-під неї.

– Криниця! Наша криниця ожила!

А старий чоловік хрестить воду та й примовляє:

– Пливи, водо, нам на втіху, та ніколи не чини людям лиха.

Аж тут голос здалека чути.

– Іду-у, лечу-у! Хто там без мене господарює?

– О, чули? Росомаха спішить.

– А що буде?

– А зараз побачите.

Тут і Росомаха наспіла.

– Ага, всі тут. І ти, хлопче, є. А я вже тебе шукала, шукала. І куди, думаю, ти подівся? Наречений моєї доньки.

– А мене щось ти не примітила. Чому, стара відьмо? – обіззався дід до Росомахи.

– Ой, діду Громовику, я й не подивилася. Що і ти тут.

– Брешеш, стара чаклунко. Ти ще здалека мене побачила.

– Та де там! Та де там!

– Нащо ти людям пакості робиш? Ти ж мені обіцяла жити чесно.

– А я чесно живу. Тихо, сумирно.

– Сумирно? А навіщо ти хмари у свій льох зачинила? А земля і люди дощу чекають. Хіба ж ти того не знала? А навіщо ти людям воду забрала? Га? Навіщо?

– Та я що? Я нічого. Пожартувати просто з ними хотіла, а вони й образилися. А ще он яких копачів найняли. Такі гору звернуть, зсунуть чи розіб'ють. Але цього хлопця, – кивнула на Данила, – я мушу забрати з собою. Він мені довподооби. Він мені вже давно в око впав. Це буде гарний наречений для моєї доньки.

– Не в'язни, Росомахо, – гарикнув на неї старий. – Не хоче хлопець твоєї доньки.

– Як не хоче? Чому не хоче?

– Отак. Не хоче – і все. Розумієш, ти вже всім набридла. І мені також. Запам'ятай: твоя донька не знайде собі нареченого, аж доки ти не будеш жити чесно і не перестанеш чинити людям пакості.

– Ой, я нещасна! Ой, я безталанна!

– Перестань. Тебе вже всі знають і ніхто не пожаліє. Ти краще слухай, що я кажу. Передай своїм братам: і перевізнику, і Чорному Вершнику. Нехай покинуть свої безчинства.

– А що вони? Вони нічого.

– Нічого, кажеш? А навіщо Чорний Вершник їздить вночі по степу та людей лякає? Чи ти думаєш, що я не знаю?

– Ну що ти! Це наклеп. Він нічого такого не робить.

– Нічого, кажеш? А он хлопці його бачили. Бачили, хлопці, Чорного Вершника?

– Бачили, бачили.

– А ти кажеш. Та ще перевізнику передай, щоб не брав з людей за перевіз велику плату.

– Та що ти! Він і не бере. Хіба там щось з когось, дещицю якусь.

– А он хлопця чому він через ріку не перевіз?

– Хіба не перевіз? Ну, я у нього запитаю.

– А запитай, запитай. А зараз лети додому, випусти всі хмари з льоху і братам своїм передай: не будете жити чесно на землі, то закину я вас он на ту градову хмару. Ще й сторожу з вогняними різками поставлю. Та й будете там сидіти. І ніякі чари, ні ворожіння вам не допоможуть.

– Що ти! Що ти! Ми собі чесні чарівники. От тільки у мене клопіт: знайти нареченого для моєї доньки.

– А у перевізника що за клопіт?

– А перевізник має двоє дітей – доньку і сина. У нього ще більший клопіт. Він шукає нареченого для доньки і наречену для сина. Якби оцей хлопець йому один зі своїх подарунків віддав,

то може б одна з трьох сестер і була б моєму брату за невістку, а так...

– А Чорному Вершнику чого треба?

– О, Чорний Вершник спить і в сні бачить себе найдужчим і найбагатшим.

– А навіщо ж йому сила?

– Як навіщо? Щоб багатства всього світу собі здобути.

– У дурня й бажання немудрі. А навіщо ж йому те багатство?

– Як навіщо? Щоб цілий світ собі підкорити. Хіба ж ти не знаєш? У кого сила, у того й багатство, а в кого багатство, той володіє світом.

– То скажи йому, що такого ніколи не буде. Ви троє – це зло. А зло ніколи не запанує над світом. От ці два хлопці добро людям зробили – живу воду повернули.

– І не вони повернули. Ти їм допоміг.

– Вони б і без мене впоралися. Трудящі хлопці. Я просто пошкодував їх та людей пошкодував, що без води страждають. От я і допоміг.

– А хмари? Де ти взяв хмари? Я ж їх усіх...

– В льосі зачинила? Не всі, Росомахо, не всі. Не думай, що ти така дужа і могутня. Це мої хмари. Над ними, окрім мене, ніхто влади не має. Лети додому і негайно випусти з льохи всі хмари. І братам передай все, що я казав. Бо інакше – знаєш, що буде.

– Що ти! Що ти! Навіщо мені ті хмари? З ними тільки клопіт. От якось розбушувалися, то ледве мого льоха не рознесли. Аж донька злякалася.

– От якби були рознесли, ото б я сміявся.

– Що ти! Що ти!

– Ну, лети вже. Чи попросити у Данила для тебе трошки полину і свяченої солі? Щоб тобі краще летілося.

– Що ти! Що ти! Не треба. Лечу вже.

– То гляди мені, Росомахо. Щоб все було, як домовилися. Бо ти мій нороз знаєш.

А тимчасом люди готувалися до свята. Хіба не свято? Вони нарешті мають воду.

Вдосталь води. Русло пересохлої річки вщерть виповнилося життєдайною водою, і річка потекла по долині, напуваючи землю, кожную квіточку, кожную травинку. На майдані в центрі села накривалися святкові столи. Казали, що на те свято має прибути сам володар тих країв, котрого люди ніколи й не бачили. Він нібито має власноруч нагородити двох чужинців, що допомогли людям добути воду, звільнити її від полону кам'яних брил і від чарів злої чаклунки.

Свято було у розпалі, коли володар таки з'явився. З усім почтом, з прислугою і всім своїм придворним панством. Свято, що саме набирало обертів, затихло. Спинилися танці і співи, перестали грати музиканти. Всі чекали, що скаже володар. І він заговорив.

– Я вітаю вас, мої піддані, з великим святом води. Вітаю і вас, славні чужинці. Моя вдячність вам не має меж. Якої нагороди ви собі бажаєте?

Хлопці мовчали. Але це було не дуже гречно. Треба було щось відповісти. І Данило сказав:

– Для нас найвищою нагородою є радість в очах людей, що могли нарешті вгамувати спрагу. Але, коли ваша ласка така велика, то ми б з братом попросили собі пару коней, щоб нам було легше мандрувати по світу.

– О, це нагорода, достойна лицарів. Але нам би дуже не хотілося відпускати вас з нашої країни. Ми хотіли б, аби ви назавжди залишилися у нас.

– Ми вам вельми вдячні, володарю, але ми з братом маємо намір продовжити свою мандрівку, щоб колись повернутися в ті краї, де ми народилися.

– Похвально, дуже похвально. А якби ми запропонували вам двох наречених з королівського двору, ну, скажімо, двох принцес?

Майдан завмер. Щоскажуть чужинці? Невже відмовляться? Отак привселюдно? Краще б вони того не робили. Це дуже

небезпечно. Це розумів кожен з присутніх. Володар такого не прощає.

– Це надто велика честь для таких простих хлопців, як ми, – сказав Данило. – І тому, та й не тільки тому, ми змушені відмовитися від такого щастя.

Володар спохмурнів.

– Я таке двічі не пропоную. Ви ще можете передумати.

– А ми змушені і вдруге відмовитися. Ми хлопці ще молоді, мусимо ще багато пізнати і навчитися, а вже потім вибрати собі гідних наречених.

– То може ви вважаєте, що королівські доньки вас не вартують?

– Ні, володарю, ми так не вважаємо. І ще раз дякуємо за честь. Та в нашому краї, звідки ми родом, хлопці самі мають вибирати собі наречених. Так у нас заведено.

Хлопці сіли, свято продовжувалося. Дід Громовик, що сидів поблизу, тихо сказав:

– Ну, хлопці, начувайтесь. Ускочили ви в халепу. Придивіться уважно до володаря. Чи не нагадує він вам...

– А я дивлюся і думаю: кого він мені нагадує? – тихо сказав Данило. – Тоді поночі я його не розгледів, та по блиску очей я його впізнав. Це Чорний Вершник.

– Тсс! Тихо. Він дивиться в наш бік. Як здогадається, що ми його впізнали, то буде нам. Мені що? Я його не боюся. А от вам буде непереливки.

Свято закінчувалося при ранковій зорі. Всі потихеньку розходилися, роз'їжджалися.

Наші подорожні попрощалися з дідом Громовиком.

– Я, хлопці, буду за вами стежити. Коли що, то прийду вам на допомогу. Сподівайтесь на мене. Ми разом подолаємо зло. Головне – ні в чому лихій силі не поступатися. Ні в чому, ні в якій дрібниці. Запам'ятайте це. І бережіться.

Вранці хлопців покликали до двору володаря, начебто для того, аби вони вибрали собі коней до смаку для подальшої подорожі. Це так сказалося. А насправді – аби хлопців ув'язнити

і вже ніколи не випустити або змусити їх слугувати Чорному Вершнику. Прийшли хлопці, а їх скоренько ухопили та й кинули у в'язницю.

– За що? – здивувалися ті.

– Наш володар знає, за що. Наш володар – найсправедливіший в світі.

Замкнули хлопців. Сидять вони та й журяться, думають, що їм робити, як своїй біді зарадити. Чи дримали наші в'язні, чи ні, коли десь так опівночі став перед ними Чорний Вершник, наче з-під землі вродився.

– Ну що, розумники? Поквитаємося?

– Чи ти з нами? Чи ми з тобою? – озвався Данило.

– Бачу, хлопче, ти не з лякливих. Переходь до мене на службу – і буде тобі добре. Матимеш все, що захочеш. Мені саме такі хлопці потрібні.

Замість відповіді Данило сипнув йому в очі свяченої солі, а його коневі під ноги жменю полину. Чорний Вершник з криком щез, наче крізь землю провалився.

– Що нам, брате, робити? – зажурився Данило. – Якось треба звідси вибиратися. А як?

– Дід Громовик обіцяв допомогти, – тихо сказав Кирило.

– Казав пан: кожух дам, та слово його тепле. Чи Громовик хоч знає, що ми тут сидимо? Кругом мури. Ні вікна, ні шпариночки найменшої.

І не чули хлопці, і не бачили, що надворі почалася гроза. В своєму кам'яному мішку брати не чули, як грім раз за разом потрясав землю. Аж раптом вогняна блискавиця сяйнула так страшно, що ті, хто її бачив, змушені були аж очі заплющити. А потім як ударить грім – аж в'язниця навпіл розпалася, не завдавши шкоди хлопцям. І тут-таки почувся голос діда Громовика:

– Виходьте, хлопці. А ви думали, що дід Громовик за вас забув? Ні, хлопці, я за своїх друзів не забуваю.

Хлопці з в'язниці, а тут сторожа наскочила.

– Куди ви? Не можна. Наш володар наказав...

Та дід Громовик розмахував своєю вогняною різкою і

гукав:

– Який володар? Я тут володар. Ану, давайте сюди вашого господаря. Кличте його сюди негайно. Нехай стане переді мною.

А володар не йде, боїться. Громовик втратив терпець.

– Я ще довго буду його чекати? Краще нехай сам виходить. Бо коли я до нього зайду, то гірше буде.

Мусив вийти володар до Громовика. Зіщулився, змалів, став перед Громовиком, як хлопчисько, що, пустуючи, наробив шкоди.

– Що ти собі дозволяєш? – гримнув дід. – Я для чого тебе тут посадив? Щоб ти чесно і по справедливості краєм правив. А ти що? Спершу з своєю сестрою Росомахою людей води позбавили, а тепер так віддячив хлопцям за їхню працю? Згинь, ворожа сило, назавжди з нашої землі!

Та й махнув вогняною різкою. Володар щез разом зі своєю сторожею. Тільки засвистіло.

– Тепер все. Тут має владарювати добрий і чесний чоловік. То може, хлопці, хтось з вас відважиться?

– Я так думаю, – сказав Данило, – що нам ще рано честі такої удостоїтися. Ще не час.

А Кирило додав:

– Дозволь нам ще світом помандрувати, розуму поміж людьми набратися, дізнатися, нащо ми здібні.

– Ну, що ж, наміри у вас добрі. Боріться зі злом. А коли моя допомога потрібна буде, то й я зі своїми блискавицями та громами долучуся. А щоб вам було легше в дорозі, візьміть собі добрих коней, обіцяних вам в нагороду за вашу нелегку працю. А від мене ось вам пляшка з водою. Вона ніколи не буде порожня, скільки б води ви з неї не пили.

Подякували хлопці Громовикові, взяли добрих коней, харчу трохи на дорогу – та й поїхали. Виїхали в степ, а він зеленіє, птаством озивається, квітами та високою травою подорожніх вітає.

Їдуть вони день, їдуть другий, їдуть третій – аж доїжджають

до царства чи королівства.

Тільки чудне якесь воно. Ніхто з людей не посміхнеться, всі в чорному, наче жалобу по комусьносять. Побачили подорожні – та й до них:

– Що тут у вас трапилося?

А ті їм:

– Негайно одягайте темний одяг, щоб нічого світлого. І не посміхайтесь ні в якому разі. Щоб і натяку на посмішку не було. Бо дізнається король – тоді горе вам. Ніхто вас тоді не втятує.

– А що ж це у вас за королівство сумне таке? Що тут у вас трапилося? Яке горе?

– Принцеса хворіє. Єдина донька короля.

– Але ж вона ще жива? То чого ж ви по ній дочасно жалобу носите?

– Так велено.

– А що ж у неї за хвороба така?

– Ніхто не знає. Вже лікарі з усього світу до неї приїжджали, ліки всякі їй давали – нічого не допомагає.

– А що ж болить у вашої принцеси?

– Нічого не болить. Сидить вона у світлиці з позаслонюваними вікнами, плаче гіркими слізьми і нікого бачити не хоче. Їй золото – не хоче, їй перли – і не дивиться, їй коштовності всякі – вередує і ще дужче плаче. От король і звелів всім жалобу носити, ніяких забав не робити, аж доки принцеса не одужає.

– Е, то кепські ваші справи, – сказав Данило. – Поведіть-но нас до короля. А одяг жалобний?

– Це потім.

– Король розсердиться.

– Нічого. Ви йому скажіть, що два мандрівники беруться вилікувати його доньку.

Доповіли королеві. Він звелів покликати двох сміливців, що зважилися з'явитися перед ясні очі короля у світлому одязі.

– Хто ви такі? – суворо спитав король.

– Ми мандрівники собі, – відповіли хлопці.

- Чи правда, що ви беретеся вилікувати мою дочку?
- Правда. Беремося, ваша величносте, але при одній умові.
- При умові? Це ви мені, королю, ставите умови? Ви, невідомі чужинці? Та я велю вас...
- Твоя воля, королю. Як хочеш. Але тоді ми не зможемо вилікувати твою доньку.
- Ну... Кажіть вашу умову.
- Віддай наказ, щоб всі в твоєму королівстві зняли жалобу. Нехай всі одягнуть яскравий одяг і щоб ніякого смутку.
- Та як ви смієте? Ніхто досі не смів такого мені казати.
- Сміємо, королю, бо хочемо, щоб твоя донька посміхалася і щоб у твоєму королівстві запанувала радість.
- Ви – чужинці. Вам байдуже до нашої біди. Вам важко уявити, яке це горе! Донька моя, принцеса...
- Нема у вас ніякого горя. І принцеса ваша здорова. Тільки всім, хто заходить до принцеси, і слугам, і няням, і навіть кухарям, звеліть одягнути найяскравіший одяг і неодмінно посміхатися.
- Ну, чужинці, якщо після всього принцеса не одужає, тоді начувайтесь.
- Ти, королю, слухайся нас – і все буде добре. Віддавай наказ, щоб всі в твоєму королівстві негайно зняли жалобний одяг і посміхалися.
- Мої піддані вже так давно не посміхалися, що либонь забули, як це робиться.
- Що ж, нехай вчаться посміхатися. Це просто необхідно для одужання твоєї доньки.
- Бідна принцеса, – співчутливо сказав Кирило.
- Ти, Кириле, не зітхай, а діставай свою сопілку. Щось вона у тебе залежалася. Скажи їй нехай вона нагадає найкращі свої мелодії. А ти, королю, покажи моєму брату, куди виходять вікна принцесиної світлиці.
- У сад. Щоб ніхто принцесу не турбував.
- Отам, Кириле, і замаскуйся. Отам і награвай найкращі свої мелодії. А мене, королю, звели провести до принцеси.

– Вона тебе вижене.

– Не вижене. Ще жодна дівчина не виганяла мене з-перед своїх очей. А ти, королю, віддавай розпорядження. Роби все, що ми тобі сказали.

От зайшов Данило у світлицю до принцеси. А принцеса сидить в подушках та й плаче.

Лице опухло від сліз, очі червоні, а вона все плаче та й плаче. І де тільки ті сльози беруться?

Повітря спекотне, сперте, задушливе, вікна заслонені. Світлиця вся в килимах, ні картинки, ні квіточки. Жоден звук сюди не долинає. Приглянувся Данило до принцеси – а вона гарна, як намальована, от їй би тільки посмішку.

– Добрий день, дівчино, – привітався Данило.

– Я – принцеса.

– То й що, що принцеса? Але ти однак дівчина. І, мушу тобі сказати, дуже гарна. Тобі б тільки посміхнутися. А ще я хотів би знати твоє ім'я.

– Я – принцеса.

– Але ж у тебе має бути ім'я, як у кожної дівчини.

– Ім'я... Квітана. Але так мене вже давно ніхто не називає.

– Яке чудове у тебе ім'я. Квітана...

– А ти лікар?

– Ні, я просто хлопець. Мандрую собі по світу.

– А до мене приходять тільки лікарі.

– Навіщо тобі лікарі? Хіба ж ти хвора?

– Не знаю. Мабуть, хвора. Бо чому ж тоді до мене лікарі приходять?

– Скажи, принцесо, у тебе щось болить?

– Ні.

– Тоді чому ж ти хвора? У хворих неодмінно має щось боліти.

– Ні, у мене нічого не болить.

– Значить, тобі неодмінно треба посміхнутися. Як оця дівчина.

І Данило показав принцесі портрет художниці, подарований йому. А ви пам'ятаєте, що кожен, хто дивився на той портрет, радісно сприймає світ і забуває про всі свої біди та негаразди. А тут же і бід ніяких не було – то й забувати нічого.

– Вона принцеса?

– Ні, вона проста дівчина.

– Гарна. А я думала, що гарними бувають тільки принцеси.

– І принцеси також бувають гарними. Особливо, коли вони посміхаються.

– Неправда. Принцеси завжди гарні.

– Коли плачуть – ні. У тебе є дзеркало?

– Нема. А що?

– Звели повісити тобі велике дзеркало, щоб ти завжди могла милуватися собою, яка ти гарна. Ну, поки що візьми моє, маленьке.

Принцеса довго вдивлялася в дзеркало. Вона бачила своє опухле від сліз обличчя.

– У тебе дзеркало погане.

– Ні, принцесо. Дзеркало показує те, що є.

– Ця дівчина краща, – капризно сказала принцеса і тупнула ніжкою.

– А тепер спробуй посміхнутися.

Вона спробувала, але на опухлому від сліз обличчі це не дуже добре вийшло.

– Спробуй сьогодні і завтра не плакати – і тоді в тебе це вийде. І тоді ти будеш дуже гарна.

– Така, як та дівчина?

– Не знаю. Може навіть краща.

– Добре, я спробую.

І тут з саду долинув тихий голос сопілки, що виводила якусь дивовижну мелодію. Принцеса дослухалася.

– Що це так гарно співає? Це пташка?

– Ні, принцесо, це сопілка.

– Ах, як же гарно вона співає.

– Відчини вікно, принцесо. Тоді ти краще будеш чути сопілку.

– Не можна відчиняти вікно.

– Чому?

– Бо я хвора.

– Забудь те слово. Зовсім ти не хвора. Відчини вікно. В твоєму саду так гарно. І сопілку краще почуєш. От спробуй.

– Зараз я покличу прислугу і накажу відчинити вікно.

– Навіщо кликати прислугу? Хіба ти не можеш зробити це сама?

– Не знаю. Ніколи не пробувала. Я ж принцеса.

– То й що?

Принцеса непевно встала і підійшла до вікна. Відсунула важкі штори, а потім відчинила вікно.

З саду війнуло прохолодою, запахом квітів. Співало птаство, і в голоси птахів вплітався ніжний голос сопілки.

– Там... Так гарно. Я хочу туди.

– То виходь, принцесо. Це ж твій сад.

– А хіба ж мені можна? Я ж...

– Можна, Квітано. Можна і потрібно.

– Але ж... Там батько і сторожа. Вони мене не пустять, вони мені не дозволять.

– А хто ж тобі може що-небудь заборонити? Ти ж принцеса. Але, зрештою, давай зробимо інакше. Я вилізу через вікно, а за мною і ти. А я тебе підтримаю.

– Ой, а це хіба не...

– Це прекрасно, Квітано. Ти й сама переконаєшся, як це прекрасно.

І принцеса зважилася. А там, у саду, був зовсім інший світ, якого Квітана ще не бачила, сидячи за зачиненими та заштореними вікнами. А тут співало птаство, пахли і тішили око квіти. Квітів було так багато, що очі розбігалися, на них дивлячись. Принцесі хотілося до кожної квітки підійти, з кожною квіткою заговорити. І в тому царстві світило сонце і щось награвала сопілка.

Тепер вона награвала якийсь веселий танок, і принцеса йшла, пританцьовуючи і посміхаючись.

– Квітано, – озвався до неї Данило. – Тепер ти бачиш, якої краси ти була позбавлена?

– Так, бачу. Але ж я...

– Не кажи того недоброго слова. Ти не хвора. Хтось навмисне робив тобі зло, ізолював тебе від світу. Хтось і батька твого переконав, що ти хвора, і всіх підданих змусив чорні кольори носити і не посміхатися. Це мусила бути дуже недобра людина. Сумне королівство. А ти жива і здорова, молода і гарна. Тобі треба танцювати на балах, носити гарні сукні, приймати гостей, як це роблять всі принцеси. А там, гляди, і принц якийсь посватає. А тепер добре подумай, принцесо. Хто міг бажати тобі зла?

– Не знаю.

– А ти згадай, Квітано, від кого ти вперше почула, що ти хвора?

– Не пам'ятаю.

– Згадай, принцесо, це дуже важливо.

– Здається... Так, від нього. Я згадала. Живе тут у нас брат мого батька. Колись вони з батьком навіть ворогували за королівський трон. А потім він наче змирився. До мене дуже добре ставився. А я чомусь його не любила, уникала його і не вірила жодному його слову. Так, це він сказав моєму батькові, що я серйозно і невиліковно хвора. От і...

– Це, Квітано, видно, дуже недобрый чоловік. Він хоче тебе згубити. Не слухайся його, принцесо.

– А як же я його не буду слухатися? Мій батько його слухається, весь люд його слухається. Як він скаже, то так всі і роблять. От сказав всім носити по мені жалобу – всі й носять. А я жива! А я ще зовсім молода! Тому й плачу як день, так ніч. А що з тих сліз? Тільки лице марніє та врода молода блякне.

– Боротися треба, принцесо.

– А як боротися? Хіба я можу?

– І можеш, і мусиш, Квітано. А ми з моїм братом тобі

допоможемо.

– То цей сопілкар – твій рідний брат?

– Так, брат. Не по крові, а по честі.

– А таке буває?

– Як бачиш, буває.

– То що нам далі робити?

– Ходімо до твого батька, Квітано. Все йому розкажемо, спробуємо його переконати.

– То й ходімо. Тільки... Тільки мені здається, що мій батько сам боїться того... Того недоброго чоловіка.

– Ходімо. Спробуємо його підбадьорити і переконати, щоб він перестав його боятися. А головне – конче треба, аби твій батько повірив, що ти цілком здорова.

– Мені й самій важко в те повірити. Мене так довго переконували, що я невиліковно хвора, що я вже майже померла.

– Забудь. Ти молода і гарна. А головне – цілком здорова. Ходімо до твого батька.

Хлопці так захопилися порятунком принцеси, що й самі від себе такого не сподівалися.

Найважче було переконати короля. Він ніяк не хотів чи не міг повірити хлопцям, що принцеса зовсім здорова і що їй нічого не загрожує, крім... Одного недоброго чоловіка.

– Тепер треба звеселити край. Люди вже так звикли носити жалобу і відвикли посміхатися, що буде надзвичайно важко повернути їх до нормального життя. Принцесі конче потрібно, щоб довкола неї всі посміхалися і веселилися. Тоді вона більше ніколи не захворіє.

Хлопці почали шукати серед людей жартівників, музикантів, співаків і танцюристів. Такі, ясна річ, були. Просто вони боялися зголошуватися, бо знали, як це небезпечно. Вони ніяк не могли повірити хлопцям, що все відтепер буде по-іншому, як колись було. Довелося королю спеціальний наказ видати, що відбудеться велике свято з нагоди одужання його

доньки принцеси Квітани. А ще в тому наказі був припис: всім негайно зняти темний одяг.

А хто не зніме, то це означало б, що він не радіє разом з королівською родиною, що одужала принцеса.

Що тут почалося? Всі вийшли на вулиці, посміхалися, вітали одні одних. Особливо раділа молодь. Дівчата повдягали свій найкращий одяг. Стрічки, квіти, розмаїття барв і музика. Королівство давно вже такого не знало.

– Стільки красунь, що очі розбігаються, – сказав Данило.
– Але таки моя художниця найкраща.

Ні одна красуня не може дорівнятися до неї своєю вродою.

– Ніколи не думав, що на світі стільки гарних дівчат, – посміхнувся Кирило.

І все ж найкращою була Квітана. Вона вражала всіх вродою і витонченістю, а надто розумом.

Поводила себе просто і гречно. Знала, що кому сказати, як кому відповісти. Старшого не скривдила, рівного собі за віком не зневажила, молодшого лагідним поглядом обігріла.

– Колись з нашої принцеси гарна королева буде, – казали одні.

– Комусь наша принцеса гарною дружиною стане, – казали другі.

– Своїм батькам на старості доброю втіхою буде, – казали треті. А вже як музики до танцю заграли, то така нестримна радість охопила людей, що й не сказати. Давно вже люд так не веселився. А на Квітану любо бudo дивитися. Кирило сказав:

– Знаєш, мені дуже шкода, що така гарна дівчина і – принцеса. Була б вона простого роду, то я б вже звідси нікуди і не їхав. А так...

Глянув Данило на свого брата не по крові, а по честі та й посміхнувся.

– Що ж, спробуй.

– Так вона ж принцеса.

– А ти однак спробуй. Тим паче, що в тебе є така добра

помічниця.

– Про що ти?

– Та про твою чарівну сопілку. Ти бачив, як вона сподобалася принцесі? До життя її повернула.

– Так то ж сопілка, а не я.

– Хто зна, хто зна. Дівоче серце – то таїна. Його відразу й не розгадаєш.

– А звідки ти так добре знаєш про дівчат? Ти ж либонь молодший за мене.

– Та вже знаю. Бував у бувальцях.

– Начувайся, Даниле. Бо далі помандруєш сам.

– Шкода буде. Та щастя – то така річ... За брата я лише порадію.

Злого чаклуна і відьмака, підступного Дормидонта, котрий ладен був згубити не тільки принцесу, а й рідного брата, аби тільки загарбати королівський трон, саме не було. Він полетів аж до Росомахи, де збиралися на свою раду злі сили. Тут у королівстві він залишив свого чорного ворона.

– Ти ж гляди мені, – наказав Дормидонт, – коли що, негайно лети. Ти знаєш, де мене шукати. У Росомахи.

– Кар! Знаю. Коли що – прилечу.

– Тільки не гайся, бо сам розумієш. Тут у королівстві є такі сили, що можуть зруйнувати всі мої плани. Це музиканти, співаки, поети, танцівники і жартуни всякі. Правда, я їх добряче-таки залякав. Але, коли мене не буде, то всяке може статися. Запам'ятай: у королівстві не повинно бути ніяких веселощів. Принцеса хвора.

– А як будуть веселощі?

– То відразу й лети за мною.

– Добре, володарю.

– Мудрий птах. І надійний. А головне – чорний. Люблю чорні кольори. Це мої кольори.

Довго чи коротко радилися у Росомахи злі сили, затіваючи проти людства всякі лихі витівки.

Порадилися, погломоніли, повихвалялися, хто більше зла людям зробив, а потім і бенкет затіяли. Засіли за столи, пили, гуляли – аж буря від їхніх веселощів знялася. Реве вітер, дерева ламає. Де там вже ворону до Росомахи долетіти. Спробував раз і вдруге – та де там! Раз так його об дерево вдарило, що аж зімлів. Так знетямлений пролежав якийсь час на землі. Добре, що ніякий звір не наскочив. А як прийшов до тями, то подумав:

«Ти, володарю, мені дорогий, але власне життя дорожче. У королівстві веселощі, яких світ не бачив. Повернешся, володарю, сам розберешся. Де вже там мені! Та як на мене, то це не так вже й зле. Зараз там почнеться бенкет. Буде чим пожитися. Треба летіти, щоб не спізнитися. Охочих багато.

Та й полетів чорний ворон назад у королівство, де тривало свято. А на святі – як на святі: наїдків і напיתків – не перелічити і не перепробувати. І ворону нагода випала побенкетувати.

«От і добре, – думав він. – Куди краще, ніж жалоба за принцесою, котра жива-живісінька. Он як витанцьовує та веселиться. Я ще добре подумаю, чи і далі служити своєму володареві, чи може... Та я про те ще поміркую. Все зважу. А потім вже вирішу. Мені здається, що попрощаюся я з тобою, мій володарю. Тут шматок смачніший».

Три дні тривало свято на честь одужання Квітани. Від темних барв і сліду не зосталося.

Все перефарбовували, міняли, переробляли на інший лад. Принцеса сама керувала переобладнанням своєї світлиці. Все робила так, як їй хотілося. Тепер тут було багато квітів, картин, а за вікном в саду до самого вечора співали пташки, а коли вони замовкали, озивалася Кирилова сопілка. Її Квітана ладна була слухати до світанку.

Король був щасливий. Принцеса одужала. Все наче добре. Краще бути й не може. Та все-таки короля точила якась тривога. В ньому сидів страх. Він боявся брата свого Дормидонта. Розумів, що це чоловік недобрий, що не бажає він добра ні йому, ні доньці його Квітані. Ті два мандрівники мали рацію. Але боротися з Дормидонтом... Королеві було страшно про таке й

подумати. Сили такої король в собі не почував.

– Ми допоможемо тобі, королю, – казали йому ті два відважні хлопці. Та чи можна на них надіятися? Адже їх тільки двоє. І король не міг заснути ні вночі, ні вдень. Все марилися йому всякі страхіття, а перед очима стояло перекошене від злості обличчя Дормидонта.

І нарешті настав той день, коли Дормидонт мав повернутися у королівство. Про те сповістив чорний ворон, що надіявся нза цю звістку щось заробити з королівського столу.

Чи заробив він щось, чи ні, не знаю, а брехати не хочу. Та хлопці стали готуватися до такої непростой зустрічі.

– Ти, Кириле, підпережися моїм поясом. Він сили тобі додасть. А я одягну свою вишиванку.

– Якщо чесно, то мене бере острах, – зізнався Кирило.

– А ми будемо не самі. Я вже послав за музикантами, співаками та танцюристами. Ми маємо зустріти Дормидонта небувалими веселощами. Нехай знає, як ми його шануємо. Це, щоб ви знали, найкраща зброя проти зла.

Ще здалеку почув Дормидонт музику і співи. Спинився, прислухався і відразу зрозумів, що тут щось не так. Свиснув у півпосвисту, кличучи свого вірного слугу чорного ворона. Та чомусь не летить чорний птах. Чи загуляв, чи заснув.

– Не чує. Старий вже став, – сказав тихо Дормидонт. – Та за тим гармидером хіба ж почувеш?

Свиснув ще раз, у три чверті посвисту. Вікові дуби захиталися, молоденькі деревця до землі прихилилися, а чорного ворона як не було, так і нема. Розсердився Дормидонт та як свисне на повний посвист – так і попадали вікові дуби. І тут чорний ворон прилетів. Летить, начебто поспішає, чорними крильми вітер розганяє.

– Де ти вештаєшся, поїдач мертвих, що тебе ніяк не докличешся?

– Я тут, володарю, ваш вірний слуга до ваших послуг.

– Що за веселощі в королівстві?

– Свято, володарю.

- Яке таке свято?
- На честь одужання принцеси, володарю.
- Одужання принцеси? Хто їй дозволив одужати?
- Без дозвол уодужала, володарю.
- А ти куди дивився?
- Я? А що я? Птах собі. Птах, котрого в королівстві не дуже шанують. Бо хто ж буде шанувати чорного ворона – віщуна лиха?
- Щось ти забагато говориш. І все не по ділу. Тобі так не здається?
- Ні, не здається, володарю. Сьогодні я віщую лихо тобі, володарю. Така вже моя вдача – віщувати. Кар! Принцеса одужала. В королівстві свято, веселощі та бенкети. Нема більше жалоби. Все перефарбовують у яскраві кольори. Принцеса Квітана танцює на площі.
- А що король?
- Радіє, що донька одужала.
- Ну, нехай порадіє. Не довго йому залишилося радіти. Ач як осмілів! А ти? Ти куди дивився? Чому за мною до Росомахи не прилетів?
- А я й летів. Та ви в той час саме бенкетували. Така буря знялася, що світу білого не видно було. Мною об дерево так телепнуло, що я ледве Богу душу не віддав.
- Не Богу, страшило, а чорту. Бо така птаха не від Бога, не Богом створена.
- Як це не Богом створена? Все на світі – творіння рук Божих і Божого помислу.
- Замовкни, пугутькало. Розфілософствувався. От би було смішно, якби ти розбився.
- Нічого. Буду сподіватися, що й я колись посміюся, коли твої плани, володарю, розтануть, як крига весною.
- Що мелеш? Чого це мої плани розтануть?
- Бо я ще не все тобі сказав.
- Ну? Чого ти ще мені не сказав, лиховіснику?
- А не сказав я тобі, володарю, що в королівстві зараз

гостюють два мандрівні хлопці.

– То й що?

– А те, що то вони заварили всю ту кашу.

– Вони музиканти чи поети?

– Та ніби ні. Хоча один з них либонь-таки на чомусь грає. Я не знаю, як цей інструмент називається, але гарно, аж я заслухався.

– Ти, звичайно, великий поцінювач.

– Тим паче.

– А король що?

– Нічого. Радіє разом з усіма.

– Треба щось робити.

– А я б казав, володарю, облишити цю затію.

– Якби я ще слухав те, що ти мені радиш, дурне страшило.

– Чи я дурний, чи мудрий – це ми потім побачимо. Але кажу тобі чесно: тут ти нічого не втнеш.

– Я ж і кажу, що ти – лиховісник. Але може ж віщувати лихо всім, тільки не мені. Я в твої віщування не вірю. Я ще дужий. Мене не так легко здолати. Ходімо, покажеш мені тих мандрівних хлопців. Я з ними розберуся. А ти будь поруч, щоб потім виклювати їхні очі. Ну, чого ж ти? Сідай мені на плече та й ходімо.

– Я, володарю, краще полечу попереду. У мене там родина.

– Ах, ти ж, страхопуд! Від кого, від кого, а від тебе я такого не сподівався. Я думав, що ти мені вірний.

– Я, володарю, вірний тобі, але моє життя мені дорожче. А тому не ображайся. Думаю так, що моя служба у тебе закінчилася. Давай собі раду сам, якщо зможеш. А мене відпусти. Нехай я собі лечу. Якщо ти впадеш, то зроблю тобі таку послугу – виключу тобі очі найпершому.

– Ах, ти ж, негіднику, – озвірів Дормидонт та й пожбурих у птаха камінцем. Камінець не влучив, а ворон злетів на вершину дерева та й крикнув:

– Кар! Від негідника чую!

– Невже ти сподіваєшся, що зі мною можна отак жартувати? А я мав тебе за мудрого птаха. А я годував тебе зі своїх рук. Ну, прощай, мій чорний вороне. Шкода мені тебе, та ти сам винен.

Дормидонт щось прошепотів, зробив невловимий жест руками – і птах упав мертвий додолу.

Дормидонт повернувся і пішов геть.

– Скільки часу марно загубив. Тяжкувато мені буде без помічника, та я ще дужий, – сказав Дормидонт. – Я їм ще покажу, хто я такий.

Дормидонт ще здалеку почув музику і веселі пісні.

– Веселощів їм захотілося! Постривайте! Я вам влаштую веселощі. Мені б тільки до короля та принцеси добратися. Та ще до тих двох хлопців, що не знати за чим примандрували в моє королівство.

Ніким не помічений, принаймні йому так здавалося, Дормидонт довго стояв у веселому натовпі. Його штовхали, смикали, якась жвава дівчина вчепила йому букетик з яскравих квітів, друга дівчина перев'язала його барвистою стрічкою, а ще інша закутила його у вихорі танцю.

«Ще тільки того мені бракувало» – думав Дормидонт і нічого не міг вдіяти. Він був безсилий.

Лице Дормидонта було перекошене від злості, а в той же час його ноги витанцьовували якийсь химерний танок.

– Що це зі мною? – дивувався Дормидонт. – Що це я роблю? Чи я часом не збожеволів?

А довкола сміялися дівчата, танцювали молодіці і навіть старенькі бабусі з просвітленими обличчями готові були піти в танок, та поки що лише плескали і тупцювали на місці.

«Що ж це таке робиться?» – ніяк не міг збагнути Дормидонт. Якась дівчина з веселим сміхом одягнула йому маску клоуна і він... Який жах! Мимоволі засміявся. А може це Дормидонту лише здавалося, що його ніхто не помітив? Ще й як помітили! Ще тоді, коли він тільки наближався. Помітили і зробили все,

щоб закрутити його у тому веселому вихорі, бо у веселошах закони злості перестають діяти.

Але ось свято закінчилося. Бо скільки ж можна веселитися? Натовп розходився.

Останній музика втомлено опустил свій інструмент. Землю огортала ніч. Пора було спати.

Та хлопці не спали. Вони в чотири ока пильнували за Дормидонтом. Ось він зриває все, що нагадувало йому свято: букетик, стрічку, смішну маску клоуна. Тепер стояв такий, яким він був все своє життя: сердитий і страшний, дужий і грізний, що ніколи і ні перед чим не відступав.

– Пантруй, Кириле, – тихо шепнув Данило.

– Пантрую, – відповів Кирило самими лише губами.

Ось Дормидонт, крадучись, наче кішка, рушив до покоїв принцеси. Нікого не було, хто б його зупинив. Та коли він завернув за ріг останнього простінку, йому назустріч зробили крок два дужих хлопці – Данило і Кирило.

– Ви куди, шановний? – спитав Данило тихо, щоб не здійсмати зайвого галасу.

– Принцеса спить. Не треба її турбувати. Вона втомилася.

– А ви хто такі? – неприємно гукнув Дормидонт, не стишуючи свого гучного голосу.

– Ми – охоронці принцеси.

– З якого часу?

– А з того, як королівство зняло жалобу.

– Ага! То ви і є ті мандрівні хлопці, що посіяли в королівстві смуту? А я собі думаю...

– Ні, ми – ті хлопці, що поступово наводять в королівстві лад.

– То я вас зараз...

Та дивна річ. Щось наче паралізувало силу Дормидонта. Він не міг наблизитися до хлопців.

Махав безпорадно руками, робив якісь химерні жести, але вони на хлопців не впливали.

Дормидонт гарачково думав, шукав причину свого безсилля.

Нарешті збагнув, щось підказало йому, що хлопці захищені від його чарів. Він нічого не може їм заподіяти. Розгублено стояв і міркував. Раптом у темряві почулося лопотіння крил і голосне зловісне каркання. Чорний ворон взявся наче нізвідки. Він впав на голову розгубленого Дормидонта і став його немилосердно клювати.

– Ти що, здурів? – закричав Дормидонт.

– Ні, це ти здурів, – зловісно закаркав ворон. – Я служив тобі віддано і вірно, а ти ось як мені віддячив.

– Але ж ти мертвий. Звідки ти тут взявся?

– Так, я мертвий. Але хіба ж ти не знаєш, що всі злі сили вночі оживають? І я ожив, бо я теж зла сила. Завдячуючи тобі. Тепер я кожної ночі оживатиму, кожної ночі я прилітатиму до тебе і клюватиму тебе, клюватиму, скільки стане у мене сил. І ти нікуди від мене не сховаєшся, бо ти живий, а я – мертвий. Я скрізь тебе знайду.

– Послухай... Та перестань, мені ж боляче.

– І мені було боляче. А ти ж як думав?

– Скажи, що я маю зробити, щоб ти від мене відчепився?

– Єдине: оживити мене.

– Але ж...

– Не знаю. Сам думай, як це зробити. Тобі це краще знати, ти ж – чарівник. Правда, злий чарівник. Тобі легше робити зло, ніж добро. Та цього разу мусиш поступитися. Бо інакше – я до кінця днів твоїх буду тобі мстити за всі твої злодіяння. І ти мені нічого не зробиш, бо я – мертвий. Вдруге мене не умертвиш.

Дормидонт вже й про короля забув, і про принцесу, і про хлопців, що мовчки спостерігали ту сценку. Він захищався від чорного ворона і нарешті пообіцяв, що, коли зійде сонце, оживить чорного ворона. Птах полетів геть.

Тепер Дормидонт міг знову розмовляти з хлопцями.

– Послухайте, хлопці. Ви чужинці, вас це не стосується. Мені потрібний королівський трон.

І я його здобуду. Всю землю на диби поставлю, а здобуду. А ще мені потрібна принцеса.

– Принцеса? – знетямлено вигукнув Кирило.

– Тихо, Кириле. Не галасуй.

– Вам раджу не вмішуватися. Це вас не стосується. Бо, знаєте... Зі мною зачіпатися небезпечно. Я вас, мої любі, на порох зітру.

– Що ж, спробуй. Ми щойно бачили, який ти хоробрий.

– Ну... Зараз ні. Даю вам час для роздумів.

– Це тобі, Дормидонте, треба роздумувати, – ладно сказав Данило. – Мусиш добре поміркувати і забиратися звідси геть, доки живий. А перед тим не забудь оживити чорного ворона, бо він тобі спокою не дасть. Проти нас, проти принцеси і короля не затівай нічого. Ми від свого не відступимося. І не надійся.

– То, може, хтось з вас захотів посісти королівський трон? Не раджу, хлопці. Дуже не раджу.

Мати справу зі мною небезпечно. А йти мені наперекір – тим паче. А зараз... Я хотів би поговорити з принцесою.

– Зараз ні. Принцеса спить.

– Нічого. Ще виспитья.

– Принцеса не хоче тебе бачити.

– Це не так важливо. Зате я її хочу бачити.

– От що, – зробив крок до Дормидонта Кирило. Дормидонт зробив крок назад, наче злякався рішучості хлопця.

– До принцеси ти не пройдеш. Тобі ж сказали.

– Тоді... До короля. Де він?

– Король теж відпочиває. Нічні візити, добродію, – це брак виховання. Ви так не вважаєте?

– Я роблю так, як я вважаю за потрібне.

– Так було досі. Тепер так не буде.

– От що, лиходію, ти теж натомився сьогодні. Іди спати, а проспийся – тоді порозумнішаєш і поміркуєш. Опісля й з нами зустрінешся. Або й без зустрічі, ми не образимося, забирайся ти звідси в якісь нетрі, де птах не пролітає, звір не пробігає, людська нога не ступає – там і живи.

А про королівський трон і думати забудь.

Вранці, коли зійшло сонце, Дормидонт згадав про чорного ворона, якого обіцяв оживити. Хотів прогнати ту думку, але згадав, що його чекає вночі, якщо він того не зробить, зітхнув та й поплентався до двох озер, що розташувалися поряд: одне з живою водою, а друге з мертвою. Набрив живої води.

– Це для ворона, бодай би він здох.

Постояв, подумав і набрав ще й мертвої води.

– А це для кого? – спитав сам у себе. Сам і відповів:

– Для когось згодиться.

Та й пішов до палацу. Дивне почуття виповнювало Дормидонта. Не було ні жалю за братом, ні за прекрасною Квітанною. А про мандрівних хлопців і казати нічого.

– Трон! Незабаром я буду вже на троні. Може навіть сьогодні.

По дорозі знайшов мертвого чорного ворона. Він лежав на тому ж місці. По ньому вже повзали мухи і мурахи. Запах тліну чути було ще здалеку.

– Фу, яка бридота! – промимрив Дормидонт, сплюнув і вже хотів було йти геть, та згадав, як боляче клював його вночі той мертвий птах. Постояв ще якусь хвилину та й хлюпнув на птаха живою водою. Потім ще раз і ще раз. За третім разом птах ворухнувся, розпрямив крила, а потім злетів, важко, наче крила йому хтось зв'язав. Покружляв трохи, каркнув з усієї потуги свого голосу, а потім зронив з високості:

– Ти добре зробив, що оживив мене. Та дякувати тобі не буду, бо нема за що. Ніхто тебе не просив мене умертвляти.

– Невдячний! Я міг...

– Нічого ти не міг. Хоробрості в тебе стільки, скільки доброти – на ніготь. Рано чи пізно я змусив би тебе мене оживити.

– А я думав, ти знову будеш мені допомагати. Визнаю, що без тебе мені сутужно.

– Ні. Ціну твоєї дружби я вже знаю.

– Ну все. Перестань. Давай помиримося.

– Помиримося? Ні, голубе, тепер я навіки твій ворог.

— Але ж я оживив тебе.

— Так, оживив, але не заради мене, а заради себе, щоб я не клював тебе кожної ночі. А ти знаєш, як це боляче.

— Я ладен попросити в тебе вибачення. Це не мало. Мені дуже потрібна твоя допомога.

Всього-навсього кілька крапель мертвої води бризнути на принцесу. Ну може ще на тих осоружних хлопців. З королем я й сам впораюсь.

— Я більше тобі не помічник. Принцеса! Ця дівчина годувала мене з своїх білих ручок.

— Тобі не здається, чорний вороне, що ти став занадто сентиментальний?

— Не здається. Зате ти став ще паскудніший, ніж був. В тобі либонь зібралося найбільше зло світу.

— Так. Однак я відчуваю, що у мене сил замало. Чому я безсилий перед тими мандрівними хлопцями? Я не можу нічого їм зробити.

— А я тобі скажу, чому. Бо на одному з них вишиванка, що захищає його від всякого зла, а на другому — тканий пояс, що сил додає і всякі чари від нього відводить.

— Тоді я нашлю на них смуток, нудьгу та зневіру. Нехай білий світ їм здається темницею, а всі люди — лютими ворогами. Отоді буде їм не до веселощів. Занудять вони світом. Не до принцеси їм буде, не до короля і навіть не до королівського трону.

— І це тобі не вдасться, Дормидонте. Мають хлопці портрет дівчини дивовижної вроди. Хто на цей портрет гляне, той про смуток свій забуде, тому білий світ ще миліший стає.

— Чому я про ті їхні скарби досі нічого не знав?

— Ти багато чого не знаєш. Я, чорний ворон, колишній твій слуга, і то знаю більше від тебе.

— Неправда. Ти просто дурний хвалько. Що ти знаєш більше від мене?

— А хоча б те, що сьогодні ти захочеш вчинити своє останнє зло. Ти його не зробиш, бо я тобі не дам його скоїти.

Але бажання таке в тебе буде.

– Ти? Мені? Зможеш у чомусь завадити?

– Так, зможу. І знай, це буде твоє останнє зло. Знай: або ти відмовишся від свого задуму, або це буде твій останній день. Або ти відмовишся від свого злого наміру, або сьогодні ти загинеш. Так і знай. Я тебе попередив.

– Лети собі геть, дурний пташе, поки я тебе вдруге не умертвив. Ти мені набрид. Друге вже я тебе не оживлю, і не надійся.

– Другий раз мене умертвити – у тебе це не вийде. Тепер я обачніший. Гляди ж, пам'ятай, я тебе попередив.

Сонце вже підбилося вгору, коли Дормидонт тихцем пробрався у сад, де любила о цій порі гуляти принцеса. Дормидонт знав тут кожну алейку, кожен мальовничий закуток чи гарну місцину. Як би йому не знати? Ще здалеку він почув чарівний голос сопілки. Принцесу тепер на її прогулянках завжди супроводжував Кирило. Це був час, який вони проводили удвох. Отут і підстеріг Квітану лиходій. Він бризнув на неї мертвою водою. Вона скрикнула і впала. Кирило спершу не зрозумів, що сталося, аж доки не побачив перекошене обличчя Дормидонта. Той хижо посміхнувся.

– Ага, – вигукнув він. – Настав мій час.

Але тут злетів чорний ворон і бризнув на Квітану живою водою. Принцеса кліпнула очима і встала.

– Ти чого за мною шпигуєш? – напустився Дормидонт на ворона. – Ти чого мені заваджаєш?

– Кар! Я ж сказав, що не дам тобі вчинити твоє останнє зло.

– Ах, ти ж, пожирач трупів! Я таки знищу тебе і вже більше ніколи не поверну до життя.

Та й хотів на ворона бризнути мертвою водою. Та ворон тепер був обачний. За мить він злетів на самісіньку верхівку найвищого дерева і зловісно закаркав.

– Кар! Я тепер розумніший. Стережися, злий відьмаку Дормидонте. Твій кінець вже близько. Я тебе попереджав.

Не встиг Дормидонт щось відповісти, як потужно загримів грім. Земля задрижала, а принцеса заплющила очі. Кирило легко підтримав її, щоб вона не впала. В сад вибіг Данило, котрий був на бесіді з королем. Аж тут перед ними з'явився дід Громовик і загуркотів, наче сам грім з неба на землю спустився.

– Кого я бачу! От і попався ти, Дормидонте. Чи не ти нещодавно запевняв мене, що покинув робити зло і живеш тепер, як всі чесні і порядні люди? Ти думав, що я не буду знати? Від мене нічого не втаїш. Я з ясного неба бачу на землі кожну комахину, не те, що людину.

Злякався Дормидонт. Затремтів. Від його пихи і сліду не залишилося.

– Та це я... Я просто налякати їх хотів. Щоб вони...

– Налякати? – загримів дід Громовик. – Ось я тебе зараз налякаю.

– Не треба, не треба. Я стану кращим, стану порядним.

– Щезни, – гримнув Громовик і потряс вогняною блискавицею. Квітана знову заплющила очі.

Земля розверзлася і поглинула Дормидонта. Полетів він на самісіньке дно пекла. Там йому і місце.

Засвітило сонечко. Посміхнувся дід Громовик.

– Не лякайся, принцесо. Добрим людям я ніколи не причиню зла. Хлопці це знають. Шана вам від мене, брати не по крові, а по честі, за те, що боретеся зі злом. Шана і тобі, чорний вороне.

Відтепер в дерево, на якому ти сидітимеш, ніколи не вдарить грім. Що ж, вам, браття, по-моєму, час прощатися. Я так зрозумів, що Кирило тут залишається, а Данило далі продовжуватиме свою мандрівку один, аж доки не зрозуміє, де його щастя. Чи так я кажу?

– Не зовсім, поважний наш пане і друже, – сказав Кирило. – То правда, що ми з Квітаною вирішили бути разом. І батько король на подружнє життя нас благословив. Але брата свого не по крові, а по честі я не покину. Відсвяткуємо весілля – та й рушимо в дорогу. Удвох рушимо.

Квітана на те свою згоду дала. Тепер я за неї вже не боюся. Зло подолано.

Три дні вирувало весілля. Тепер вже тут веселитися вміли. А на четвертий день попрощався Кирило з молодого дружиною та й, осідлавши добрих коней, поїхали брати не по крові, по честі в далеку дорогу. Взяли хлопці з собою, окрім харчів, ще й живої і мертвої води.

Про всякий випадок. Вони тепер знали, що в дорозі все знадобитися може.

– Чи битим шляхом поїдемо, чи полем? – спитав Кирило.

– Давай краще полем, – відповів Данило. – Так дорога веселішою буде.

Виїхали хлопці в поле та й їдуть собі польовою дорогою. Сонце сходить, бджола за нектаром поспішає, жайворонок від неба до землі срібну нитку снує, перепели в житах підпадьомкають.

Коли дивляться хлопці – аж двоє подорожніх йдуть і третього на ношах несуть. Зупинилися брати та й подорожніх зупинили.

– Куди це ви, люди добрі, мандруєте з таким недужим чоловіком, що вже сам іти не може? Чи в дорозі з ним таке лихо сталося?

– Та от... – мовив старший, зупинившись та опустивши ноші на траву.

– Йдемо ми світ-заочі, заробітку шукаючи, а брата свого мусили з собою взяти, бо окалічив він на ноги, а рідні діти його доглядати не хочуть. То ми собі так зміркували: де ми будемо, там і брат наш з нами буде. Що ми заробимо, тим і брата свого перехарчуємо. От перепочинемо трохи та й далі підемо.

– А що, Кириле, може допоможемо добрим людям?

– Спробуємо.

– А чи ви лікарі? Чи, може, знахарі які?

– Не лікарі ми і не знахарі, та все ж спробуємо вашому братові допомогти, вашій біді зарадити. Зашкодити – не

зашкодимо, а чи допоможемо – зараз побачимо.

Бризнули недужому на ноги живою водою – той відразу і встав та й став ходити, ноги розминаючи.

– Залежався я, братове, розледачів, – засміявся.

Ох, і дякували хлопцям брати за таку поміч, ох, і дякували.

– Не нам дякуйте, а землі нашій, що в ній для людини всякого ліку придбано, тільки треба його знати.

Погомоніли ще трохи подорожні – та й розминулися. Бодай кожному подорожньому по дорозі такі добрі люди зустрічалися.

От їдуть хлопці далі. Коли дивляться – аж ріка широка тече. Та така широка, що від берега до берега не видно. На піску риба здоровенна лежить, хвостом б'є, повітря хапає, без води ось-ось пропаде. А неподалік два рибалки між собою чубляться.

– Моя риба, – гукає один, – бо сіті мої.

– То й що, що сіті твої? Без мене ти б її не витягнув. Скорше вона тебе в ріку затигнула б.

Під'їхали хлопці, розпитали, що й до чого, а Данило й каже:

– Що ви надаремно чубитися? Краще продайте ту рибу нам. А гроші між собою розділите. А риби ви собі ще наловите.

Зраділи рибалки, що так легко вирішилася їхня справа, бо їм і самим не хотілося битися, та риба вже надто велика попалася – шкода було. А Данило і Кирило підхопили рибу та й опустили у воду.

– Пливи, рибо, та більше рибалкам не попадайся, бо тобі горе і рибалкам біда.

Вдарила риба хвостом по воді – аж хвиля по річці заходила. І сказала риба людським голосом – аж рибалки зупинилися в диві:

– Дякую вам, брати не по крові, а по честі, за вашу доброту. Ще колись я вам у пригоді стану.

Та й поплила собі. Постояли хлопці, подивувалися, коней напоїли та й далі поїхали.

Їхали день, їхали другий. Не поспішали, коней попасали. Куди їм спішити?

Попереду – майже ціле життя. На третій день побачили хлопці невелике село. Зелене, прегарне, вербами обсаджене. Річечка тече, білі хатки в садочках поховалися. Словом, звичайне українське село.

– Заїдемо? – спитав Данило.

– Таке село обминути гріх, – відповів Кирило.

В'їхали в село. Та чого ж воно таке сумне? Люди заплакані, ходять, мов самі не свої. Що ж у них трапилося?

– А зараз ми у них розпитаємо, – сказав Данило.

– Стривай, хлопчика не питай. Бо що він знає? Спитаємо ось у тієї жінки.

Та й під'їхав до засмученої молодиці, що саме витягнула з криниці відро води. Привітався, вклонився їй низенько та й питає:

– А скажіть-но ви мені, паніматко, чому у вашому селі люди такі сумні?

– Бо лихо у нас, – відповіла жінка і витерла сльози, що на очі їй набігли.

– А яке ж то таке лихо? Чи не можна його якось побороти чи відвернути?

– Не можна, хлопці. Ой, ніяк не можна. Ви в центрі села ще не були?

– Ще ні. А що там?

– Якби були, то побачили б гарну хату на помості, велике подвір'я, а на тому подвір'ї столи накривано. Люди до весілля готуються, а можна подумати, що до похорону. Дівчина гарна, як писанка. А захотів її посватати, згоди її на те не питаючи, син злого чаклуна, якого в народі називають Перевізником. І не любий він дівчині, і осоружний, та мусить йти. Бо грозиться його батько все село спопелити, ні дітей, ні жінок не пожалівши. Та й мусить іти бідна дівчина.

– Їдемо, Кириле. Не з одним лихом ми вже боролися, то може й з тим якось впораємося.

– Ой, не їдьте, хлопці, бо пропадете. Шкода вас. Такі молоді та гарні.

– А дівчину хіба не шкода?

– І дівчину шкода. Та я так думаю, що тій біді вже нічим не зарадиш.

– Е, тітусю, той не зарадить, хто з лякливих. А ми з братом думаємо так: вовка боятися – в ліс не йти. Отже, Кириле, підемо до лісу, вовка не злякавшись?

– Підемо.

– То поїхали. Адже там таки ж не ліс, а весілля.

Отїдуть хлопці. Щоближче до весільної хати під'їжджають, то більше людей заплаканих та засмучених зустрічають.

– І що ж воно, брате, за весілля таке? – питає Данило.

– Тобі ж казали, – сумно відповів Кирило. – Ото воно і є.

Під'їхали ще ближче. Ось вона, весільна садиба. Хата заклечана, молода прибрана по-весільному, музики грають, та ніхто не танцює, батьки молодої сльозами заливаються. А як глянули хлопці на молоду, серце жалем так і зайшлося. Гарна, що про таку вроду тільки в казках пишуть, а сумна, що такого смутку знести несила. Під'їхали хлопці ближче та й питають:

– Ми люди приїжджі, то щось не розберемо, чи тут весілля, чи похорон. Якщо похорон, то й поплачемо з вами, а коли весілля, то хотіли б гостями бути, коли дозволите.

– Весілля, весілля, люди добрі. Просимо ж у двір, а з двору за стіл.

Заїхали хлопці у двір, коней прив'язали, а самі й за стіл, як годиться. Та як глянули вони на молодого, шматок в горлі застряг. Наречений був справжнім страховиськом. Малий, горбатий, ікла з рота стирчать, пишний чуб ріжки прикриває.

– Це ж воно таке мале та мерзенне, – тихо сказав Данило.

– Бідна дівчина, – зітхнув Кирило.

– Таке опудало не жаль буде і той...

Данило з повним келихом підійшов до молодих.

– Ви вже нам вибачайте, що ми без подарунків. Ми люди подорожні, випадком на ваше весілля потрапили.

Молода й не глянула, а молодий вовком з-під стріхатих брів подивився.

«Господи! Як же з таким страховиськом жити? – подумав Данило. – Такого побачивши серед ночі, на край світу тікатимеш».

Без особливих побажань Данило сказав:

– Та для молодії ми все ж подарунок зробимо.

Та й хлюпнув на молодого мертвою водою. Впав молодий та й простягнувся поміж столами.

Молода скрикнула радісно, а гості перелякано. Весільний староста підійшов до хлопців.

– Що ж ви, браття, наробили?

– А що ми наробили? На світі на одну потвору стало менше. Хіба ж це зле. Зате ж яку дівчину порятували.

– А село? Що буде з селом? Ви про те подумали? Чи вам байдуже?

– Не байдуже нам, чоловіче добрий. Тільки знати хотілося б: невже у вашому селі чоловіки перевелися, що нікому захистити бідну дівчину та село своє оборонити від нелюда?

– Та... Чоловіків у нас достатньо, але страшно, бо його батько грозиться...

– Знаємо, що грозився. То й що?

– А в нас жінки і діти. У вас ще мабуть немає ні того, ні другого, тому ви такі хоробрі.

– Ми можемо його оживити, якщо він вам такий любий.

– Та кому він любий? Але що з селом буде?

І тут здригнулася земля – і у дворі з'явився Перевізник власною персоною. Та не сумирний, якого колись бачив Данило, а лютий аж чорний, страшний до крику чарівник.

Заплакали діти, заголосили жінки.

– Ой, що ж тепер буде з нами?

– Ой, горе нам.

Заплакала і молода.

– Все це із-за мене. Краще б мене мати була маленькою втопила, ніж із-за мене має тепер постраждати ціле село.

– І що з тими людьми твориться? – подивувався Данило.
– Замість того, щоб радіти – на одного лиходія стало менше – то вони плачуть. Дивний цей світ, як на мене.

– Що тут трапилося? – гукнув Перевізник. – Хто вбив мого сина? Нехай начувається. Лихо йому! Знищу! Всіх знищу! На порох зітру! Сліду не zostавлю!

– Це я вбив твого сина, – ступив до Перевізника Данило.
– Село тут ні до чого. Я не тутешній.

– Матимеш справу зі мною.

– А-а, я пригадую тебе, – гукнув Перевізник. – Ну тепер ми з тобою поквитаємося.

– Спробуй.

Але злий чарівник не міг підійти до Данила. Якесь перепона його наче не пускала. Він щось шепотів, махав руками, але все було даремно. На Данила чари не діяли.

– Ти що, чарів не боїшся?

– Ні, лиходію, не боюся.

– І заклинання на тебе не діють?

– Ні, не діють.

– Хто ж ти такий?

– Я – людина. Я дужчий за тебе, бо я той, хто перемагає зло.

– Зате всі інші мене бояться.

І він повернувся до людей.

– Зараз ви всі...

І тут заgrimів грім – аж земля хитнулася, і дід Громовик з'явився, як вродився, наче разом з блискавицею просто з неба спустився.

– Ну, Перевізнику, – гукнув Громовик. – Я двічі повторювати не звик. Нащо людям робиш зло, баламутиш все село?

– А он глянь, що вони наробили. Вони мого сина вбили.

– Оживіть йому, хлопці, сина. Нехай забирається звідси, бісова личина.

Хлопці хлюпнули на молодого живою водою – і він встав.

– А тепер забирайся звідси, щоб тебе ніхто не бачив, бо як почую, що ти робиш зло, то вважай, що тобі не повезло.

– Мені б ще тільки наречену для мого сина.

– Шукай йому наречену у відьомському кодлі. Знайдеш. А до порядних дівчат не лізь. І близько не підходь.

І заgrimів грім, і вогненні блискавиці вдарили спалахом. Перевізник зник разом зі своїм сином. А Громовик обізвався до весільного старости:

– А що ж весілля? Невже мають пропасти всі напитки і наїдки?

– Що там напитки і наїдки? Добре, що дівчина врятована. Що люди живі. Що селу нічого не загрожує.

– А може у молодой справжній наречений є?

– Може й є. Не знаю. Треба в неї спитати.

– Ану, дівчино, красуне мальована, скажи перед всім народом, не соромся. Бо любов – це не сором, а найбільша втіха. Скажи нам, чи є у тебе наречений?

А дівчина зашарілася, та не розгубилася.

– Є, – каже, – як би не було!

– То чого ж він ховається та не озивається?

– Бо він, дідусю, не лицар, а музика і поет. Не міг він стати на герць з Перевізником та його сином – не вистачило йому хоробрості. І не його у тім вина. Інший талант йому доля подарувала. Виходь, Іванку, покажися людям. Я тебе люблю такого, як ти є.

І вийшов хлопець. Кучері по плечах, скрипка в руках. Як приклав він скрипку до плеча та як загравав – аж світ звеселився, аж сонце до землі нижче нахилилося, щоб ту скрипку послухати. У молодих від тієї скрипки крила за плечила вирости, а старим здоров'я і сил додавалося. А дід Громовик від несподіванки та надлишку емоцій аж блискавиці свої повипускав і полетіли вони високо-високо, аж за хмари. І настала на світі велика радість, і на землю зійшла Божа благодать. А коли перестав замовкла скрипка, коли музика перетав грати, то з його уст злинули вірші. То були найкращі вірші, які чуло коли-небудь людське вухо. А в

тих віршах славилася врода дівчини, кращої за яку у світі немає. А як замовкли і вірші, дід Громовик сказав:

– Дуже слово твоє, хлопче. І ніжне, і дуже. Велика сила в ньому. А чарівна скрипка твоя рівних собі немає. Хвала батькам, що виростили такого сина. Слава молодим!

Захвилювалося, завирувало село.

– Якщо згідні молоді, якщо люблять вони одне одного, якщо не заперечує село і батько своє благословення дають, то просимо весільного старосту весілля розпочати та всьому лад давати.

Отут і почалося справжнє весілля. Танцювали молоді, танцювали гості, танцювало сонце в небі, а йому навперейми у вихорі танцю летіли хмари. Сміялися хлопці, тішився дід Громовик, що таке славне весілля вдалося.

А наступного дня, добре відпочивши, хвалу Богу воздавши, рушили наші хлопці в дорогу, щоб розуму набиратися, добро творити, від зла свій край боронити.

Їхали полем цілий день. Тут-таки в полі і заночувати вирішили. Заснули міцно, як можуть спати тільки люди, у яких чисте сумління і совіть не муляє. Поблизу коні пасуться, росяну траву скубають.

Прокинулися вранці від того, що їхні коні голосно іржали. Дивляться хлопці – і нічого збагнути не можуть. Довкола них густа суцільна стіна. Тільки вгорі небо синіє. Та стіна рухається, перехитується.

– Що це таке, Даниле? – озався зачудований Кирило.

– Не знаю. Вчора, ти сам знаєш, тут нічого такого не було.

Данило встав, підійшов до незвичайної стіни і доторкнувся до неї рукою.

– Це вода, Кириле.

– Вода? А звідки ж вона тут взялася?

– А хто ж її знає? Знову злі сили щось проти нас загівають.

– А я ще вчора здивувався, що дід Громовик так делікатно

повівся з Перевізником та з його сином. Треба було їх...

– Дід Громовик все ще сподівався, що вони за розум візьмуться і зла більше не робитимуть.

А вони он що проти нас придумали.

– Я щось нічого не розумію: що вони таке придумали?

– А що тут розуміти? Довкола нас море. Найсправжнісіньке море. Якби не наша вишиванка і тканий пояс, що захищають нас від всяких чарів, то нас би вже на світі не було.

– А як же вода може стояти суцільною стіною і не розлитися? Ще такого не бачив.

– Виходить, що може.

– А що ж нам тепер робити? Як звідси вибратися?

– Не знаю. І справді не знаю. І найбільший розумник не придумав би.

І раптом чують голос.

– Я допоможу вам, брати не по крові, а по честі.

Це була велетенська риба, яку вони колись врятували від загибелі. Ось вони побачили її. Вона вигулькнула з суцільної водяної стіни.

– Спершу я вирятую ваших коней. Я перенесу їх у безпечне місце. Бо як тільки я заберу звідси вас, вода зімкнеться – і ваші коні пропадуть.

– А як же ж ти, рибо, вирятуєш наших коней? Ти, хоч і велика, але не настільки.

– Це нічого. Я покличу свого батька. Він нам допоможе.

Вона потерла плавником об плавник. Почуся голосний скрегіт. І тут з'явився... Хлопці не могли зрозуміти, чи це був здоровенний кит, чи справжній плаваючий острів. Коні, наче за помахом чарівної палички зійшли на спину того велетня і тут-таки зникли з-перед очей ошелешених хлопців.

– Даниле, а ти певний, що риба... Що наші коні не зникли назавсім і що ми звідси якось виберемося?

– Певен, брате, певен, та велетенська риба нас не підведе.

– А ось і я, – вигулькнула з суцільної водяної стіни риба.

– Ваші коні в безпеці. Тепер ви... Не бійтеся, сміливо сідайте на спину мого батька. Він вас миттю домчить до ваших коней. Мій батько добре пам'ятає, як ви врятували мене від загибелі.

І знову вигулькнув велетенський кит, як острів. Хлопці без страху сіли йому на спину і по короткім часі були вже в безпеці. Як тільки брати не по крові, а по честі вирятувались, море відразу й зникло, бо це було море, придумане злими силами лише для того, щоб знищити хлопців. Подякували брати своїм рятівникам та й сіли відпочити під розлогим деревом. Поряд мирно паслися коні.

Світило сонце, виспівувало птаство. І не вірилося хлопцям, що ще так недавно були вони у небезпеці.

Аж раптом потужно загримів грім і просто перед ними з'явився дід Громовик зі своїми громами та вогняними блискавицями.

– Привіт, хлопці! Живі?

– Та либонь живі.

– Винен. Не догледів. От що значить злій силі спуск дати. Ні, зі злою силою треба боротися і знищувати її треба, не жаліючи. Бо інакше вона он що виробляє. А я вас не міг знайти. Не бачив, де ви поділися. Аж потім подумав собі:

«Що то за море чи якась халепа там, де був степ? Вибачайте, хлопці, що вчасно не прийшов вам на допомогу. Але бачите, як воно буває... Кожен, хто зробив добро, неодмінно за нього дістане заплату. За зло, між іншим, також. Бо інакше бути не може. Бо не може зло панувати над світом і не бути покаране. І зараз ви пересвідчитесь, що я кажу правду.

І дід Громовик свиснув на всю потугу. Хлопцям на якийсь час аж вуха позакладало. Вони й уявити собі не могли, що такий здавалося б старий дід, а так голосно може свистіти. І на той свист діда Громовика стала збиратися всяка нечисть з усієї землі. Зліталися відьми і відьмаки, чорти, і маленькі плюгаві чортенята, сповзалось всяке гаддя і ще таке казна-що, що хлопці йому і назви не знали.

З'явилася і Росомаха, і Перевізник зі своїм сином. Хлопці наче й до боягузів себе не зараховували, але і їм стало якось не по собі.

– Нічого, хлопці, – сказав дід Громовик. – Вони вже вам не зможуть причинити зла. Ні вам, ні кому іншому. Досить з них. Достатньо вже бід на світі наробили. Ану, вража сило, – гукнув Громовик. І всі ті страшні істоти затремтіли перед ним.

– Спершу я зроблю вас безсилими.

І Громовик до кожної істоти доторкнувся своєю вогняною блискавкою – і вони падали на землю, як неживі.

– Не прикидайтеся, – посміхнувся Громовик. – Я знаю, що ви ще живі. Вас вбити нелегко. Та я не дам вам більше збиткуватися над людьми. Я відправлю вас у пекло, на саме дно, щоб від вас на землі і поганого вашого сліду не залилося. Земля створена не для вас. Її Бог створив для людей.

Останніми були Росомаха, Перевізник та його син.

– Пощади, діду. Ой, пощади, – запросилася Росомаха. – У мене ще донька незаміжня.

– Нічого, – посміхнувся Громовик. – Коли тебе поруч не буде, то може твоя донька скорше заміж вийде.

– Пожалій, діду. Ми вже будемо слухняні, – заблагав Перевізник.

– Бачив я, які ви були слухняні, коли я вас безкарно відпустив.

Незабаром всі вже лежали покотом, безсилі і знеможені. Тоді дід Громовик свиснув ще раз і махнув своїми вогняними блискавицями. Земля розверзлася – і вся та нечисть провалилася в пекло на саме дно.

– Отут би можна й закінчити казку, – сказав дід Громовик. – Гарний кінець. Чи не так? Відпустив би я вас, хлопці, додому. Досить ви вже всякого лиха натерпілися, зі злом наборолися. Та ще не всі випробування ви пройшли. І це випробування буде чи не найважче. Але мусите пройти ще й через те. Ідьте-но ви, хлопці, в королівство веселунів – королівство вічного балу і розваг.

– А хіба є й таке? – здивувався Данило.
– Є, хлопче, на світі всякого вистарчає.
– А як же ми знайдемо те королівство?
– Знайдете. Я вам дам помічницю. Я пошлю з вами одну із своїх блискавиць. У тому королівстві, хлопці, всі веселяться. П'ють, їдять та танцюють.

– Хіба там нема ні хвороб, ні горя ніякого?
– Чому нема? Є, звичайно. Та король звелів такого нікому не показувати. Тому там сумних та недужих або тих, хто не хоче весь час пити та гуляти, до роботи заставляють або кидають у в'язницю.

– За що? – здивувалися хлопці.
– За те, що сумні, за те, що недужі, за те, що не хочуть пити та гуляти.

– Якесь дивне королівство, – здивувався Данило.
– А що ж ми там маємо робити? – запитав Кирило.
– Добре запитання. Я вам зараз скажу. У королівство веселунів випадково потрапили три брати, котрих ви добре знаєте. Пригадуєте? Два брати ішли і на ношах третього несли. Ви ще їм допомогли: недужого брата на ноги поставили.

– Пам'ятаємо, – в один голос хлопці. – Як би мали про таке забути?

– Треба братів рятувати, – сказав Громовик. – Їм не до веселощів. От і сидять у в'язниці.

– А як же ми можемо їх порятувати? Ми ж і самі можемо потрапити в таку в'язницю, – заклопотано потер чоло Данило.

– Не знаю, хлопці. Думайте самі. Я впевнений, ви щось придумаете. А ще пам'ятайте: в тому королівстві дуже гарні дівчата. Просто дивовижної вроди. Для таких хлопців, як ви, теж спокуса чимала. Всіх молодих хлопців король намагається залишити в своєму королівстві. Можете веселитися, танцювати, їсти, але не пийте їхніх напיתків. Пийте лише воду з джерела. Бо у напיתки вам можуть підсипати снодійне. А коли ви будете спати непробудним сном, вам на палець можуть одягнути обручку. А хто одягнув їхню обручку, той назавжди залишиться

в королівстві веселунів. Тоді його вже ніхто не визволить. Я вам все розказав. А тепер чекаю вашої згоди на таку подорож. Я вас попередив, що це дуже небезпечно.

– Ну що, Кириле? Їдемо?

– Та їдемо. Ми ще там не були.

– Тоді щасливо, – сказав дід Громовик і пустив під хмари одну із своїх блискавиць.

– Тільки нехай вона не спішить, – попросив Данило, – бо ми за нею не встигнемо.

– Вона не буде спішити, – заспокоїв Громовик. – Я їй наказав.

Поїхали хлопці – аж курява знялася. Що то їх чекає у тому веселому королівстві? Їхали день, їхали два, коні підбилися, самі потопилися. Ночували в степу, просто неба. Блискавиця була їхнім охоронцем і провідною зірочкою. З нею мандрівники почувалися в безпеці, наче з ними був ще хтось третій, сміливий і дужий.

На третій день ще здалеку побачили хлопці веселкове місто, що намагалося своїми вогнями серед дня затьмарити сонячне світло.

– Ото воно і є, – тихо сказав Данило. А коли під'їхали ще ближче, то почули веселу музику, а потім і побачили вихор танцюристів. Під'їхали ще ближче – і їх огорнув ніжний аромат квітів і парфумів. Блискавиця відразу й полетіла собі. Хлопці zostалися самі. До них вийшли дві красуні з таями, уставленими напійками та наїдками.

– Просимо, просимо, гості дорогі.

– Пригощайтесь та й вливайтесь в вихор нашого запального танцю.

– О, в нас весело. В нас ніколи не буває сумно.

– Ми просто в захопленні від вашої вроди і ваших веселощів, – сказав Данило, бо мусив щось сказати. Так вимагав етикет і звичайна ввічливість.

– О, ми так раді гостям. Пригощайтесь.

– Щиро дякуємо. Ми з дороги, то з радістю щось

перекусимо. А пити, вибачайте, не будемо.

– Чому? Це ж так весело. В нашому королівстві всі п'ють. У нас прекрасні напитки.

– Може й ми з часом звикнемо, – посміхнувся Кирило, – а поки що вибачайте.

Та й стали їсти, бо й справді були голодні.

– Про їжу Громовик, либонь, нічого не казав? – спитав Кирило.

– Та ніби ні. Тільки про напитки. Тихо, прислухаються.

– О, ми будемо мати серйозну опіку.

– Що, хлопці? – занепокоїлися красуні.

– Та от... Каже мій брат, що смачнішого він в житті нічого не їв.

– Ви б все-таки спробували наших напитків.

– Спробуємо, дівчата. Ще спробуємо.

– Підкріпилися? То ходімо танцювати та розважатися.

– Послухайте, красуні, нам би з дороги годилося трохи відпочити, – зважився Данило. – Чи у вас так не заведено?

– У нас відпочивають тільки пізно вночі, щоб завтра знову танцювати і розважатися.

– І так кожен день?

– Так, звичайно.

– І не набридає?

– Що? Танцювати? Ха-ха-ха! Як таке може набриднути?

– Послухайте, дівчата...

Данило хотів вивідати якомога більше про те незвичайне королівство – королівство нероб.

– Скажіть... А хто у вас працює? Мусить же хтось працювати.

– Працює? Ха-ха-ха! Нас такі дурниці не цікавлять. Правда, Співано?

– Ну чому? – обізвалася друга дівчина, що все більше мовчала.

– Мене й саму колись цікавило таке питання. Я пробувала дізнатися. З мене довго сміялися, що мене цікавлять такі

дурниці, а потім таки сказали. Працюють ті, хто вже не може танцювати і розважатися. Старші люди або невродливі дівчата і хлопці. Таких не беруть до танцю. У нас розважаються тільки гарні дівчата. Кому цікаво дивитися на потвор?

І Співана підморгнула Данилові.

– А буває у вас так, що хтось не хоче чи не вміє розважатися?

– Такого бути не може. Це наш обов'язок. На неслухняних король гнівається. На них чекає покара.

– Співано, не розпускай язик. Навіщо чужинцям те знати?

– Ну чому ж... Це дуже цікаво. Скажи... А Співана – це твоє ім'я?

– Так.

– А другу дівчину як звати?

– Мене? Сміяна.

– Цікаві у вас імена.

– У нас ще є Плакса, Кривляка, Танцюля.

– О, то у вас багата фантазія.

– Ну, ходіте вже.

– Співано, якщо ти не заперечуєш, я буду танцювати з тобою, – підійшов Данило ближче до дівчини.

– Кириле, бери Сміяну – і вважай, що тобі повезло. Яка дівчина!

Дівчата і справді були вродливі. Тільки у Співани, якщо придивитися, були якісь сумні очі. Данилові здалося, що у тієї дівчини можна буде скорше про щось довідатися. Тому він її вибрав. Треба ж було якось довідатися, де шукати тих трьох братів, яких холопці мали визволити.

Данило так задумався, що й не чув, що говорила йому Співана. Аж мусила торкнути його за плече.

– Ти зовсім мене не слухаєш, – сказала дівчина з докором.

– Пробач. Задумався.

– Не треба думати. Це дуже шкідливо. Треба жити, не думаючи.

– Он воно як. А я й не знав.

– Нас до того привчають з раннього дитинства. Головне – це розважатися. А я тобі хотіла сказати... Якщо я тобі подобаюся, то я можу подарувати свою обручку. Тоді я буду твоя, а ти будеш мій. Тоді ти назавжди залишишся в нашому королівстві. Такий у нас закон. Маємо дбати про продовження роду – народжувати здорових і гарних дітей.

– А хто ж у вас займається дітьми? Хто їх доглядає, виховує?

– О, це морока. Дітьми займаються люди похилого віку і всі негарні, що не можуть розважатися.

– Цікаве у вас королівство. І закони цікаві.

– Так, королівство у нас незвичайне. А головне – у нас тут весело. Це найголовніше.

– А буває так, що хтось не хоче розважатися? Ну не любить веселощів, танців та пісень.

– Співана оглянулася, чи не чує її Сміяна.

– Того розголошувати не можна, та тобі скажу. Таких людей садять у в'язницю. Бо, якщо ти здоровий і гарний, то мусиш розважатися, веселитися, шукати собі пару. У нас пари можуть змінюватися. Це дозволяється.

– А діти як же?

– О, ми своїх дітей не бачимо і не знаємо. Ними займаються інші.

– І вам не хочеться бачити своїх дітей?

– Не знаю. У мене ще дітей нема. Думаю, що не хочеться.

– Скажи, Співано, а таких, що у в'язницях... Їх багато?

– Тсс! Про це не можна. Дуже багато. Там такі, що не здужають робити, а ще такі, що не хочуть веселитися.

– Скажи... А ви про них ніколи не думаєте? Вам їх не шкода?

– А чого їх шкодувати? Їсти їм дають, до роботи заставляють. Аякже. Мусить же хтось працювати. Не хочеш веселитися – працуй. Чого ж їх шкодувати?

– А якщо якийсь подорожній до вас забреде? Як-от ми з

братом.

– Ну... Ви молоді та гарні. Таких ми намагаємося залишити в нашому королівстві. Причарує котрась, обручку свою подарує – і хлопець зостається. Мусимо дбати про продовження роду.

– А якщо хтось жонатий, як-от мій брат?

– То й що? Це для нас не має значення.

– Ну, а якщо хтось не хоче у вас залишатися?

Співана засміялася.

– Це вже наша турбота. Лестощами, хитрощами, вродою... О, це в нас добре виходить. От шкода тільки, що ви не п'єте. Тоді все було б значно простіше.

– Ну, а якщо все-таки хтось не захоче у вас зостатися? Тоді що?

– Тоді в'язниця. Я вже тобі казала. Ну, ходімо вже танцювати, а то на нас дивляться. Он Сміяна з твоїм братом вже кружляють. Ах, як кружляють.

Спати лягли десь за північ. Хлопцям відвели цілком пристойну кімнату, та, хоч були удвох, говорити вголос не наважувалися: а може тут прослуховується? Хто їх знає, тих веселунів? Данило на саме вухо сказав:

– Слухай, Кириле, завтра розважатися будеш сам.

– А ти?

– Тсс, – пригальмував Данило товариша.

– Я мушу потрапити у в'язницю і розшукати там трьох братів. Бо для чого ж ми сюди прийшли?

– Ой-ой-ой! А потім що?

– Не знаю. Потім будемо якось звідси вибиратися. А як – ще не знаю. Треба думати.

– Ви ж, хлопці, мене тут не залишіть. Там же моя Квітана. Ну їх всіх до біса!

– Як ти міг таке подумати? Ясна річ, що не залишимо. Але трьох братів мусимо визволити. Це наказ Громовика. А потім – додому. Знаєш, мені ті мандри трохи вже набридли. Люди – скрізь люди: є добрі, а є злі. Дівчат кращих за мою художницю

ніде в світі немає. Скарбів я не шукав – то й не знайшов. Та й не прагнув їх знайти. Та й навіщо вони мені? А щасливим я буду там, де народився. Правду колись мені казав один розумний чоловік. А ти тут гляди, щоб обручку тобі не одягнули. Чи хитрощами, чи лестощами.

– Буду обачний. Та за тебе журитимусь. Удвох воно якось...

– Не журися. Дівка не без щастя, козак не без долі.

Повставали пізно, підбадьорені гарним відпочинком. А тут їм і напитки, і наїдки несуть. Від напיתків хлопці відмовилися, а поснідали славно.

– А пити я так хочу, що, здається, і море випив би, дарма, що воно солоне, – сказав Кирило.

– Е, чекай-но, Кириле, у нас же дідова пляшка з водою є, котра ніколи не буває порожньою. О, так і є. Як це ми про неї забули?

Напилися хлопці.

– А тепер ходімо, роздивимося, що тут і як. Ми ж поки що не у в'язниці, – засміявся Данило.

– То й ходімо. Може й джерело знайдемо, про котре казав нам дід Громовик.

От пішли хлопці. Тут було дуже гарно, ну просто райський куточок. І квіти цвітуть, і птаство щебече. На деревах плоди всякі дозрівають, яких хлопці не те, що не їли, а й не бачили ніколи.

– Скажи, Даниле, як тут тобі? Адже гарно?

– Та воно ніби й гарно, але погодься, Кириле, що краса тут якась наче штучна, надумана. А плоди... Хто його знає, чи можна їх їсти. У нас яблуко – як яблуко, груша – як груша, а тут щось росте, а ти й не знаєш, що воно таке. З'їсиш – а може в тебе осяччі вуха виростуть.

– А я такий, що з'їв би. Хай би росли вуха, чи осяччі, чи заячі.

А ось і джерело. З-під скелі б'є. Вода на сонці кольорами веселки виграє.

– Ні, Даниле, тут таки гарно, – захоплено сказав Кирило.

– Кириле, пам'ятай про Квітану. Не зачаровуйся чужою красою. Вдома маєш свою, рідну. Бо, знаєш... Так і голову не довго втратити.

– А тобі хіба ж не подобається?

– Мені, брате, подобається, але я пам'ятаю, що все це чуже і вороже.

– І цей потічок ворожий? Ні, Даниле, це ти вже занадто.

– Потічок може й не ворожий, але... Кириле, дістань-но свою сопілку. Щось ти її давно до уст своїх не притуляв.

Як загравав Кирило на сопілці, як засміялася вона, як затужила, то й птаство перестало щебетати, її слухаючи, а в Кирила сльози на очі навернулися.

– Пісні рідного краю, – тихо сказав Данило. – Єдина правда тут, на чужій землі.

– Дякую тобі, чарівнице, що припам'ятала ти мене, дурного та нерозумного, – сказав розчулений Кирило і поцілував свою сопілку. Квітана зринула в його пам'яті, наче ось тут стояла вона біля потічка і посміхалася.

Аж раптом хлопці почули потужний дзвін, що бив немов на сполох чи скликав кудись.

– А це що таке? – здивувався Данило. – Може трапилося щось?

– А може до церкви?

– Цей край, Кириле, не такий, щоб люди тут до церкви ходили. Та й церков я тут щось не бачив. Ходімо на поклик того дзвона – то й дізнаємося, що воно таке.

По дорозі людей наздогнали. Всі поспішали на головну площу.

– Що воно таке, хлопці? – запитав Данило. – Чому дзвонить дзвін? Чи не сталося чого?

– Та ні, – засміялися ті. – Це саме час починати веселощі. Сьогодні у нас карнавал. А ви що, нетутешні?

– Так, нетутешні. Ми щойно вчора сюди прибули.

– А-а, то ви ще тут нічого не знаєте. Тут у нас добре. А

головне – весело. А дівчата які! О, такого королівства нема ніде.

– А хіба ж можна увесь час тільки веселитися? – спитав Данило. Хлопці глянули на нього здивовано і засміялися.

– А чому ж не можна? Це прекрасно.

– А ви, хлопці, з такими розмовами не дуже. Бо для таких, хто бунтується проти веселощів, у нас в'язниці є.

– Тсс, Балагуре, – погамував товариш. – Про це не можна. Тим паче чужинцям.

– Чекай-но. Я розумію, що не можна, але ж хлопці мають знати. Щоб не вскочили в халепу.

А на площі вже гриміли оркестри і вирував веселий людський потік. Дехто був у масках, в чудернацьких костюмах, а дехто просто в святочному одязі. До Кирила відразу підбігла Сміяна.

– Ти вже тут? А я вже тебе давно виглядаю та й виглядаю. Ну, ходімо.

Та й повела Кирила в той веселий людський вир. Тут-таки до Данила підбігла Співана.

– О, ти вже є! Привіт! Тут сьогодні особливо весело. Карнавал! Розумієш? Ходімо. Маску хочеш?

– Ні, Співано. Я сьогодні у ваших веселошах участі не беру. Пошукай собі когось іншого.

– І ти зовсім не будеш танцювати?

– Не буду.

– А чому? Чому?

– Просто не хочеться. Настрою нема. Розумієш?

– Ні, не розумію.

Хмарка смутку перебігла по личку дівчини. Перебігла та й зникла. Тут не було заведено сумувати.

– Послухай, – торкнула хлопця за плече.

– Не роби того. Це дуже небезпечно. Не хочеш танцювати зі мною – танцюй з іншою дівчиною. Тільки веселися. Наш король сумних не любить. Бо інакше... Бо інакше ти можеш

потрапити у... Я тобі вже казала. Краще ходімо.

– Ні. Не піду. Я постою, подивлюся, як веселяться інші. Хіба не можна?

– Ти пропав. Мені шкода.

– Не шкодуй. Я не для тебе. Ти гарна дівчина, Співано.

Дівчина одягнула маску, щоб ніхто не побачив її смутку. Данило залишився стояти непорушно з пісним обличчям, привітаючи до себе загальну увагу. До нього підійшли два клоуни у яскравому одязі і веселих масках. Вони суворо так запитали:

– А ти чого стоїш? Тобі бракує дівчини?

– Ні, мені бракує гарного настрою для веселощів.

– То випий чого-небудь.

– Я не п'ю.

– Ти іноземець?

– Так.

– Наші закони знаєш?

– Думаю, що знаю.

– Навіщо ж порушуєш?

– А ваші закони поширюються і на іноземців?

– Так. Той, хто переступив кордони нашого королівства, мусить дотримуватися наших законів. То як ти? Ідеш танцювати?

– Ні, не хочу.

– Тоді... Ходімо з нами. Шкода, але...

І клоуни з веселими посмішками взяли Данила попід руки та й повели. Спершу вони йшли прибраними вулицями, потім звернули на лісову стежку, а далі вже пішли через непролазні хащі, а потім вже вийшли на добре в'їжджену польову дорогу. Обабіч милували око поля, сади і виноградники.

«Хтось же на тих полях працює, – думав Данило. – Хтось же доглядає ті сади і виноградники. Ясна річ, треба ж ту ораву веселунів-дармоїдів чимось годувати. І добре годувати».

А далі виглянуло звичайнісіньке село, таке, яких і в нас немало. Хати, городи, і знову ж таки садки. А он і діти бігають,

кури ходять, півні кукурікають.

«Живуть, як нормальні люди, – думав Данило. – Але люди в селі здебільшого старі. А де ж молоді? Мабуть, веселяться. Аж доки не зістаріються. Дивне королівство. Просто чудернацьке якесь».

Поминули село. Далі знову обабіч розкинулися поля.

– Сюди, – сказав один з клоунів. І повів Данила праворуч. І як же йому не пасувала його весела маска і ті святкові блискітки.

А ось і височенний паркан. Ого! Звідси вже не вискочиш і не вилетиш. Помітивши здивування Данила, один з клоунів сказав:

– Хто не хоче веселитися, то нехай сумує за цим парканом.

Та й став гамселити у ковані ворота. Довго гамселив, аж доки не почувся сонний невдоволений голос.

– Та відчиняю. Чого гримотиш?

Ворота відчинилися.

– Що йому? – спитав заспаний охоронець.

– Та з сумних. Чужинець.

– Маємо вже таких. Що ж, нехай посумує. Та й попрацює заодно. Нам молоді сили потрібні.

Ворота зачинилися і клоуни zostалися за ворітьми.

– Іди за мною, – буркнув страж. – Тут не повеселишся.

Та й повів Данила до якогось прямокутного бараку. Тут на хлопця напав страх.

«Здається, я влип. Як тепер я звідси виберуся? Якщо й знайду трьох братів, то що з того? Їх не врятую, і себе занапасти́в. Треба було хоч Кирила не брати. Там на нього Квітана чекає. А він тут... Веселиться. Добре хоч те, що мене ніхто не чекає».

Та й зітхнув: чи ж добре?

В кімнаті було шестеро хлопців. Данило був сьомий. Його зустріли приязно.

– Що, розважатися не захотів? – посміхнувся один.

– Та... Не бачу в тому нічого цікавого.

– У нас тут, брате, також з цікавим не дуже. Та все ж краще, ніж там блазнювати.

– Що не кажи, а дівчата там гарні, – зітхнув чорноокий красень.

– Гарні, та пустоголові. Не люблю таких.

«І з ким же з них можна відверто поговорити? – думав Данило. – А зрештою, однак у в'язниці. Куди вже гірше? Мабуть, тут всі на рівних».

Ще раз окинув всіх прискіпливо та й, зваживчись, запитав:

– А скажіть-но ви мені, хлопці, чи не чули ви часом про трьох братів? Вони теж десь тут у в'язниці.

– Та ні, не чули. Тут, хлопче, аж сто тринадцять бараків, таких, як наш. Хіба ж про всіх почуєш?

– Я б дуже хотів їх знайти.

– Рідня твоя?

– Ні, просто колись перетнулися наші дороги.

– Е, так і видно, що ти не з нашого краю. У нас ніхто ніким не цікавиться. Хоч пропадай.

– То зле.

– Дуже зле. А що поробиш? Люди в нас такі.

– Ні, я думаю, що люди й у вас всякі. Просто вони залякані якісь. Треба об'єднуватися та й боротися.

– Кому об'єднуватися?

– Тим, хто у в'язницях сидить. Адже сам казав, що вас багато.

– Так. Сто тринадцять бараків.

– От бачиш.

– А з ким боротися?

– З веселунами-неробами. Чи з тими, хто заставляє їх так бездумно веселитися. Ні, я не проти веселощів. Але всього має бути вміру. Попрацювали – можна й повеселитися. А не так, щоб одні веселилися, байдикували, а інші на них працювали.

– Ти, хлопче, тихіше. Бо за такі слова знаєш, що може бути?

– Не знаю і знати не хочу. В тому ваша біда, що ви всього боїтеся. А треба людей гуртувати.

– От, хлопче, нам би таких, як ти. Зоставайся у нас. Ти багато зможеш. Більше, ніж ми. І людей об'єднаєш, і поведеш їх за собою. Тобі повірять. Ти вмієш переконувати. Я й сам тобі повірив.

– Ні, хлопці. Мені б тільки трьох братів знайти та й вирватися б звідси. Мені додому час. Набридло вже тинятися по світу.

– Знайдемо ми трьох братів. Завтра виведуть нас на роботу в поле, то й розпитаємо.

От вранці повідмикали бараки та й вивели всіх у поле. Роздолля таке, що й робота не за кару, а за щастя здається. Стали одні в одних питати про трьох братів. Довго ніхто про них нічого сказати не міг, але нарешті-таки їх знайшли. Данила прикрили, і він безборонно пробрався до них. Всі три були заморені не так роботою, як засмучені безвихіддю, в яку потрапили. Як впізнали вони Данила, то крик радості готовий був зірватися з їхніх уст. Та Данило їх вчасно зупинив.

– Тихо, братове. Не привітаймо до себе нічиєї уваги. Радіти будемо потім, коли виберемося звідси. Зараз ще не час. Ми з Кирилом прийшли сюди, щоб визволити вас.

– То й Кирило тут? А де ж він?

– Там, веселиться. А я проник сюди, щоб знайти вас. А якщо я вас вже знайшов, то тепер нам разом треба думати, як вибратися з тієї пастки.

– Послухай, а як ви з Кирилом дізналися, що ми тут?

– Дід Громовик сказав.

– А хто такий дід Громовик?

– Потім розкажу. А зараз... Як зробити так, щоб я був з вами?

– Дуже просто. Охоронцям байдуже, хто в який барак йде. Вони розводять нас і замикають. А чи ти в свій барак пішов, чи не в свій, їм однаково. То й підеш з нами.

– Та я бачу, що охоронців тут не дуже й багато.

– Бо люди тут сумирні, я б сказав, старохопуди якісь. Їх можна було б взагалі не охороняти. Вони б і так не розбіглися. Не те, що наші люди.

– Та я от думаю: як тих людей розворушити до якогось бунту? Тоді і нам було б простіше звідси вирватися.

– Як звідси вирватися, не знаю. А людей підбити до бунту... Думаю, нічого з того не вийде. Люди тут законопослушні і всього бояться.

– А я однак спробую.

– А я не тратив би на те часу. Треба нам скорше якось звідси вибиратися. А вони... Нехай живуть далі своїм життям, до якого вони звикли.

– Ні, хлопці, шкода людей, – заклопотано сказав Данило і цілий день був неговіркий та задуманий.

Кожного дня Данило давав себе замкнути в інший барак. А там вже говорив, говорив з людьми. Докоряв, просив, переконував, що в своєму житті вони можуть щось змінити. Одні категорично не погоджувалися, другі вагалися, треті сперечалися, та дехто таки приставав до Данилової думки. Поступово однодумців ставало все більше. Сіяти смуту серед тих переляканих людей було дуже небезпечно, та Данило про те не думав. Три брати пробували вгамувати його, та то була марна справа. Тепер три брати немало журилися, що Данило так захопився справами королівства, що й про їхній порятунок забув. Та й про свій також. А десь же там був ще й Кирило.

Та Данило не забув. Він думав про порятунок вдень і вночі. Але й не хотів тих нещасних людей залишати на поталу тим немудрим правителям.

Якось після роботи, коли саме був час повертатися у свої бараки, за знаком Данила охоронців, забравши у них зброю, загнали в один барак та й замкнули.

– Нехай посидять та подумують, як їм далі жити, – посміхнувся Данило. Охоронці на таке й не сподівалися, тому

все відбулося швидко і без всякого спротиву. Натовп людей рушив до королівського палацу. Дорога всім була добре знайома. Ще здалеку вони почули, як гримлять оркестри. Король любив з балкону свого палацу дивитися на танці та розваги. Дивився і посміхався: от, мовляв, яке у нього королівство. Ніде більше такого нема. А що розуму великого не мав, то так йому було легше керувати державою. Проблеми якось самі вирішувалися, без королівського втручання. Та й, здавалося, проблем ніяких не було. Їсти й пити було що, святочне вбрання шилося, танці і співи веселили душу щодня. А що ще треба для щастя? Коли король Веселій XIV розважався отак, дивлячись на свій народ, якому, очевидно, дуже добре живеться – он як веселиться – схвилюваний і переляканий слуга звернувся до нього. Та король відмахнувся від слуги, як від надоїдливої мухи. Король зараз не хотів ні з ким говорити. Що той слуга собі думає? Нахаба! Хіба ж він не знає, що в такий час короля турбувати не можна? Правда, короля і в інший час турбувати не можна було. Хіба вони без його величності не знають, що їм робити? Але слуга не вступався, і король мусив на нього гарикнути.

– Ти що, з глузду з'їхав? Чого тобі?

– Ваша величносте, там... Люди!

– Які люди? Он веселяться, – ото люди, а все інше...

– Ваша величносте, там... Багато людей. Там в'язні.

– В'язні? А хіба вони не у в'язницях? В'язні! Чого вони хочуть?

– Не знаю.

– А ти б у них запитав. В'язні! Може вони хочуть повеселитися? То хай їм видадуть одяг і маски. Невже всякими дурницями треба турбувати короля. Є ж врешті-решт управитель.

– От управитель і послав мене за вами. Щоб ви до них вийшли.

– Послав за мною! Нахабство нечуване! Я – король. Хіба це моя справа розмовляти з в'язнями? В'язні! Чого вони тут? Хто їх випустив? Де охорона?

– Не знаю, ваша величносте.

– Ніхто нічого не знає! Тільки я мушу все знати.

Королю дуже не хотілося залишати веселощі. А ще більше йому не хотілося про щось думати. Та, видно, мусив. Він напружив свій куций розум і зійшов вниз. Управитель втік, слуги розбіглися, а на короля чекали в'язні. Веселій кипів від люті.

– Чого ви сюди прийшли? Як ви сміли?

– Ми – твій народ, королю.

– І чого хоче мій народ?

– Найперше вели припинити цей шарварок. Нехай замовкнуть оркестри. За цим гармидером, королю, ти нас не почуєш.

Король наказав всім замовкнути. Кругом запанувала тиша. Вербечки яскраво прибраних дівчат здивовано завмерли. Хтось вже промовляв з балкону королівського палацу.

– Дорогі громадяни королівства веселунів! Чи не набридло вам бути загальним посміховищем? Ми не проти веселощів. Ми проти нероб і дармоїдів. Всі у нас мусять працювати. А попрацювавши, можна й повеселитися. У в'язницях мають сидіти злочинці. Ми хочемо жити своїми родинами, ми хочемо виховувати своїх дітей.

– Геть в'язниці! Злочинці там не сидять.

Переляканий король ховався за чийсь спину, а ті, що збилися тісною купкою, теж ладні були за когось сховатися.

– А далі вже справа не наша, – сказав Данило до трьох братів. – Нехай люди самі вирішують, як їм жити. Нам, хлопці, пора звідси вибиратися. Тільки я щось не бачу Кирила. Не можу ж я і справді його тут залишити.

– Ми вже теж за ним дивимося. Нема його.

Тут до Данила підбігла Співана. Вона була заплакана. Сльози ніяк не пасували до її яскравого святкового одягу.

– Даниле, я знаю, ти хочеш покинути наше королівство.

– Дуже того прагну. Я після довгих мандрів хочу нарешті повернутися додому.

– Візьми й мене з собою, Даниле. Я буду тобі доброю дружиною. А якщо ні, то просто буду жити поблизу. Я не хочу тут жити без тебе.

– Е, дівчино, в нашому краю тобі жилося б дуже нелегко. У нас всі працюють, доглядають свою родину, плекають дітей, перуть, шиють, їсти варять. Ти до такого не звикла.

– Я звикну, я навчуся. Візьми мене з собою.

– Ні, дівчино, не візьму. Не маю такого права. У мене вдома є дівчина. Звикай жити без мене. Я тебе не надурив, бо нічого тобі не обіцяв. Думаю, що у вас відтепер почнеться нове життя. Ти мені краще от що скажи: де Кирило? Щось я його тут не бачу.

– Твій брат у Сміяни. Вона одягнула йому свою обручку. Тепер він залишиться з нею. А я не змогла.

– Обручку? Як же ж так? Ех, Кириле! Це кепсько. Це дуже кепсько. Веди мене до нього.

– Він тебе забув. Він все забув, що досі з ним було.

– А ту обручку зняти якось можна?

– Ні. Це вже навіки. Він тепер буде зі Сміяною.

– Він не може залишитися зі Сміяною. У нього є дружина. Вона його чекає.

– Кирило її забув.

– Веди мене до нього.

Кирило лежав на розкішній канапі. Біля нього сиділа щаслива Сміяна. Вона вороже глянула на Данила.

– Ти, хлопче, даремно сюди прийшов. Твій брат має мою обручку. Він залишиться зі мною. Іди собі.

– Якими лестощами, якими хитрощами ти одягнула йому обручку?

– Він заснув і...

– Він пив ваші напитки?

– Так. Він дуже пити хотів і... Тепер йому тут подобається.

– Я мушу зняти з нього ту ганебну обручку.

– Такої сили нема, щоб її зняти. Цей хлопець тепер мій.
Іди собі.

Данило не зважив на її слова.

– Кириле, вставай. Нам пора іти додому.

– Я вдома, – тихо, якимсь чужим голосом озвався
Кирило.

– Тебе заморочено, брате. Скинь ту обручку. На тебе вдома
чекає Квітана.

– Не знаю я ніякої Квітани. Йди собі.

– То може ти й мене не знаєш?

– І тебе не знаю. Іди собі.

– Я твій брат не по крові, а по честі.

– Нема у мене ніякого брата ні по крові, ні по честі. Іди
собі. Хіба не бачиш? Я відпочиваю.

– І що мені тепер робити? – розгубився Данило. – От
халепа.

Сміяна зло дивилася на нього.

– Йди собі. Я вже сказала: твій брат залишиться зі мною.

– Такого я не допущу. Він мусить повернутися додому.

І до Співани:

– Невже нема ніякого способу, щоб повернути його
пам'ять?

– Нема.

– Бути такого не може. Чуєш, Кириле? Ти мушиш
повернутися до Квітани. Я тебе тут незалишу.

– Квітана, Квітана...

Кирило потер чоло, а потім вхопився за груди.

– У мене щось отут запекло. Квітана... Щось таке
знайоме... Ні, не пам'ятаю.

– Добре. Я пішов, – сердито аж грізно сказав Данило. – Я
мушу зняти з нього ту обручку.

Сміяна зло засміялася.

– Ну-ну... Дивися, щоб сам таку не одягнув.

Данило вийшов. На площі була сутолока. Тепер хлопець
ні в що не хотів вникати. Йому лише треба було знайти трьох

братів, що все ще його чекали. Ось вони. Стоять і тривожно оглядаються довкіл.

– Хлопці, – несподівано винирнув з натовпу Данило.

– Ой, Даниле, – зраділи. – Тут таке робиться.

– Нехай робиться. Нехай собі люди самі наводять лад у своєму королівстві. Їм тут жити. Ви, друзі, ідіть додому. Кланяйтеся нашим лісам і рікам, горам і долинам.

– А ти?

– Я ще тут мушу побути. Мушу свого брата з халепи рятувати.

– Гляди, щоб і сам не вскочив у яку халепу.

– Я не вскочу. А от Кирило одягнув їхню обручку – і все забув. Навіть дружину свою Квітану, яку любив над життя.

– Кажуть, що це все, що від такого рятунку нема.

– Кажуть. А я однак думаю, що на всякі чари має бути протидія. Не може бути, щоб не було. Повернуся я туди, де поля ясним зелом око тішать, де діти бігають, де люди живуть нормальним життям, не те, що тут. Пошукаю я там стару мудру бабусю. Мусять же і в них бути такі розумні бабусі. На них остання моя надія.

– Ой, Даниле, а тобі не страшно?

– Страшно. Але ще страшніше залишити тут Кирила, свого брата не по крові, а по честі. А ви ідіть, доки їхня увага звернена не на нас. Бо хто знає, як воно потім буде. Ідіть, люди добрі.

Подякували три брати та й пішли. А Данило пішов зворотнім шляхом. Йшов порожніми вулицями, потім ліською стежкою. Боявся тільки, аби не заблудитися. То йому здавалося, що це зовсім не та дорога, то він раптом впізнавав її. І ось нарешті село. Тепер тільки б знайти таку стару і мудру бабусю. А як її знайти? Тут майже всі були люди похилого віку, котрим не до танців. Вони дивилися за дітьми, поралися на городах, годували курей і ще якусь птицю, якої Данило не знав.

«Ні, то все не те, не те, – гарячково думав Данило. – То все звичайні бабусі. А мені треба...»

Нарешті він побачив її. Старенька, зморщена, літа зігнули

її. Спираючись на костурець, бабуся, очевидно, вийшла погрітися на сонечку. Побачивши, що Данило прискіпливо дивиться на неї, бабуся злякалася. Дійшла до лавчини і похапцем сіла.

«І чого вони тут всі якісь перелякані? – вже не раз думав Данило. – Хоча б ота бабуся... Ну чого, здавалося б, їй боятися? Прожила вже своє. А от... Боїться».

Шанобливо привітався.

– Чи міг би я, паніматко, трошки біля вас посидіти?

– Сідай. Хіба я що? Місця вистачить. Ти, сину, не думай, що я вже зовсім немічна. Я ще міцна. Собі раду даю, сусідам на городі помагаю. Так що ти не думай.

– А я й не думаю, бабуся. Та у ваші роки вам можна б і відпочити. Напрацювалися вже.

Непорозуміло глянула на Данила.

– А ти, сину... Не з наших?

– Ні, бабуся, я подорожній собі. Випадково потрапив у ваше королівство.

– А я думаю собі: ніби не схожий...

– На кого, бабуся, не схожий?

– Та тут ходять всякі... Часом в масках, часом так. Все видивляються за немічними та недужими, котрі вже працювати не зважають.

– А навіщо видивляються?

– Як навіщо? Звозять потім таких у бараки, щоб там вже собі вмирили. А я б таки хотіла на сонечко надивитися, на квіти, на птахів. Я, ти вже мені старій вибачай, подумала, що ти з тих.

– Ні, бабуся, я не з тих. Мені потрібна ваша допомога.

– Допомога? А що ж я можу?... Ні, ти не думай, я ще міцна, собі раду даю. Але допомога...

– Послухайте, а вам розкажу. Прийшли ми сюди удвох: я і брат мій, брат не по крові, а по честі. І тут з моїм братом лихо трапилося: він одягнув обручку. А в нього ж дружина вдома, щойно тільки побралися. Не можу я свого брата залишити і забрати його з собою не можу. Він все забув. І мене не впізнає.

Бабуся сумно подивилася на Данила.

– О, хлопче, на те рятунок нема. Наші чарівники довго мізкували над тією обручкою. А таки придумали. От тепер і маємо.

– Але ж не може такого бути, щоб не було на ті чари протидії.

– Ти добре мислиш, парубче. Розумний ти, хоч і молодий. Є протидія, та, думаю, ти з того не скористаєшся.

– Бабусю, голубко, я все зроблю, що зможу. А якщо чогось не зможу, то теж зроблю.

– Ой... – скрушно похитала головою. – Та слухай вже. Розкажу. Треба напоїти твого брата джерельною водою з того місця, де він народився. І обручку покропити тією водою – тоді вона розсиплеться і брат твій все згадає. А інакшої ради нема. Але ж це, певно, далеко. Як ти тієї води роздобудеш?

– Не знаю, бабусю, буду думати.

Подякував Данило добрій бабусі та й пішов собі. Ішов і думав. І нічого придумати не міг.

«Як же ж мені тієї води дістати? – журився Данило. – От якби був дід Громовик, він би напевно щось придумав. Та як ти викличеш його з хмар? Та я все ж спробую».

Перейшов Данило кордони королівства, вийшов у степ, зняв руки до неба та як гукне:

– Діду Громовику, чи ви чуєте мене? Чи ви бачите мене?

– Бачу і чую тебе, сину мій, – у гуркоті грому почув Данило голос Громовика. Блиснули вогняні блискавиці – і дід Громовик перед Данилом з'явився, як вродився.

– Знаю я твоє горе, хлопче. Три брати мені розказали. Бачив я їх. Додому скорше поміг їм добратися. А от як зарадити твоєму горю, повіриш, не знаю.

– Я знаю, дідусю, як зарадити, – сказав Данило, – та не під силу мені та рада. Знайшов я у тому краю одну мудру бабусю. Вона мене навчила, що Кирила може врятувати джерельна вода з того місця, де він народився. Та вода зніме чари від обручки і розсипле саму обручку на порошок. Тільки де я тієї води зараз

візьму? Я б і пішов по ту воду, не полінувався б, так це ж довго буде.

– Якщо справа тільки в тій джерельній воді, то матимеш ти її, ще й зараз.

І гукнув Громовик до своєї блискавиці:

– Лети чимдуж та поклич мені Веселку.

По недовгій часі у небі заблисла всіма кольорами Веселка.

І почувся голос її, ніжний і привітний.

– Ти кликав мене, дідусю?

– Так, кликав. Негайно лети в те село, де народився Кирило.

Ти знаєш, про кого йдеться?

– Знаю. І село те знаю. Бувала там не раз. І хлопця того бачила, і сопілку його слухала.

– То лети мерщій туди, набери води з джерела і повертайся. Рятувати хлопця треба.

– Я миттю.

Та й зникла з-перед очей. Незабаром і повернулася, несучи на своєму коримислі два відерця джерельної води.

Мусив повертатися Данило в те осоружне королівство, хоч йому і не хотілося. Хлопець йшов, а над ним угорі пливла Веселка. Ото б подивувалися люди, якби таке диво побачили. Але дивуватися нікому було. Люди в небо не дивилися. Вони були заклопотані своїми земними справами. Кирило саме вийшов з хати і тепер стояв, протираючи заспані очі. Поряд була Сміяна.

– О, Веселка, – наче аж зрадів Кирило. І тут на нього наче дощ пролився.

– О, сліпий дощ. Як у дитинстві, – засміявся Кирило. Але це був дивний дощ, бо пролився він тільки над Кирилом. Хлопець підставив долоні, зловив тієї цілющої води і випив. Змочив той дощ Кирилові голову, а здавалося, що й душу. Намочив він і ту незвичайну обручку. Обручка тут-таки розсипалася на порошок, а Кирило відразу згадав, де він і що з ним.

– О, Даниле, – кинувся до свого брата. – Де ти так довго був?

– Ти краще скажи, що було з тобою. Як це тебе вдалося так заморочити, що ти одягнув їхню обручку?

– Обручку? Яку обручку?

Кирило показав свою руку.

– Нема в мене ніякої обручки. Що ти вигадуєш?

– А Квітану згадав?

– Квітану? А я її ніколи й не забував. Ні на хвилину. Квітана! Як я за нею скучив.

– Що таке? Де твоя обручка? – ніяк не могла второпати Сміяна. А як зрозуміла, то й заплакала. Вони плакали обидві з Співаною.

– Що ж, дівчата, – сказав Данило. – Доведеться вам інших хлопців собі шукати. Нічого, знайдете. Ви такі гарні. І пам'ятайте: справжня любов сильніша за будь-які чари. А нам пора. Все добре, що добре закінчується. Ходімо, Кириле. Там на нас чекає дід Громовик.

А дід Громовик і справді чекав на хлопців. Чекав і хвилювався: як вони там? Чи вдалося вирятувати Кирила? Вже й вогню блискавицю посилав. Та вона хлопців не побачила і ні з чим повернулася назад.

Аж ось і брати не по крові, а по честі. Ось вони! Обидва! Живі та здорові. На радощах заgrimів Громовик громами, блискавиці свої в небо повипускав.

– Падай, Кириле, в ноги дідові Громовикові. Це він тебе вирятував. Якби не Громовик, то назавжди залишився б ти в тому королівстві, а Квітана при живому чоловікові зосталася б вдовою.

– Та чого там? – загуркотів дід Громовик. – Я тільки допоміг. Іти долучився, Даниле. Та вже брата свого не картай. З кожним таке могло трапитися. Тепер, хлопці, час вам додому повертатися. Зачекалися вас ваші суджені. Що ж, живіть щасливо. Ви того вартуєте. Хто живе з добром, той неодмінно буде щасливий. А я навідуватимусь. Та й ви не забувайте один одного. Гостуйте, кумами будьте. Добра людина – то сила, а двоє добрих людей – то подвоєна сила. Нехай добро множиться.

Ну, прощайтесь, хлопці, та не назавше. А я вас довгою дорогою втомлювати не буду. Я скорочу ваш шлях додому. Закрийте очі – і кожен за мить вдома буде. Крібле... Крабле... Бумц!

А вдома – як вдома. Малі попідростали, старі ще більше зістарілися, а молоді, ясна річ, переженилися та заміж повиходили. Ткаля і вишивальниця, втративши всю надію, заміж вийшли. А художниця все чекала Данила. Вірила і чекала. От він і прийшов.

Весілля було тихе і скромне. Зате радості було, що аж вихлюпувалася з переповнених сердець. А по весіллі почалися Данилові розповіді, цікаві, як казки. Розповідав дружині, потім дітям, та ще й на внуків тих розповідей вистачить.